

Over wapens en zegels

Toen de ridders in de tweede helft van de 12e eeuw gesloten helmen gingen dragen, kwam dat hun veiligheid zeer ten goede. Tegelijkertijd bleek echter, dat het nieuwe hoofddeksel ook een bezwaar had: de ridders waren op het slagveld onherkenbaar geworden, zowel voor vriend als vijand. Om dit nadeel teniet te doen namen zij daarom een vast herkenningsteken aan, dat zij onder meer op hun schild plaatsten. Deze gekleurde tekens werden het symbool van de ridder die het voerde.

Nauw verwant aan het herkenningsteken op het ridderschild is het zegel. Een zegel is een in was of lak afgedrukt symbool met een randschrift waarin de naam staat van de persoon of de instelling waarvan het zegel is. Een zegel was meer dan een simpel herkenningsteken. Door het af te drukken op een acte werd daaraan rechtskracht gegeven. Het symbool op het zegel kon op een schild zijn geplaatst, maar dat was niet noodzakelijk. De symbolen op de schependomszegels, de zegels dus van de schepenbanken, werden later meestal overgenomen in de gemeentewapens.

Tot de reorganisatie van de rechterlijke macht in 1810 was de rechtspraak in onze streek een taak van de schepenen. Een schepencollege werd schepenbank of dingbank genoemd. Het rechtsgebied van onze schepenbanken omvatte aanvankelijk meestal meer dan één dorp. De oudste banken dateren uit de 11e en 12e eeuw, maar het is niet duidelijk of dat kerkelijke of wereldlijke schepenbanken waren. Met zekerheid kunnen

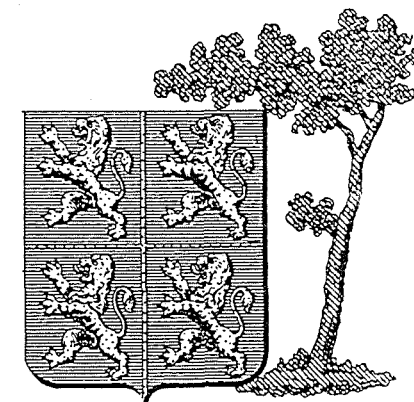
wij wereldlijke banken aantonen in de 13e eeuw, terwijl de geschiedenis van de meeste banken in onze streek tot de eerste helft van de 14e eeuw is terug te voeren. Het gebruik van schependomszegels dateert in de meeste gevallen ook uit de tijd. Dit hangt vermoedelijk samen met de afronding van de administratieve en rechterlijke indeling van de Meierij van 's-Hertogenbosch door de hertogelijke kanselarij van Brabant. Overigens hadden niet alle schepenbanken een eigen zegel. Bij de banken die er geen hadden, zegelden de schepenen met hun persoonlijk zegel.

In de vorige eeuw vond koning Willem I het een goede zaak dat elke gemeente een gemeentewapen had. In 1815 riep de Hoge Raad van Adel daarom alle gemeenten op om hun wapen ter bevestiging in te zenden of om de verlening van een nieuw wapen te verzoeken. Helaas hebben veel gemeentebesturen, c.q. burgemeesters de bedoeling toen niet helemaal begrepen, terwijl ook de Hoge Raad bij deze haastklus fouten heeft gemaakt. Veel gemeenten zonden een zegelafdruk van de oude schepenbank in, dikwijls zonder daarbij de kleuren van het wapen te vermelden (als zij die al kenden). Koning Willem I bepaalde daarom, dat alle wapens waarvan de kleuren bij de Hoge Raad onbekend waren, de Rijkskleuren moesten krijgen: Nassau-blauw en goud. Voor onze streek betekende dat, dat alle gemeenten op één na die Rijkskleuren kregen.

Veldhoven

Voor Veldhoven is dit laatste niet belangrijk, want de huidige gemeente ontstond pas bij de wet van 29 april 1921 door samenvoeging van de voormalige gemeenten Veldhoven & Meerveldhoven, Oerle en Zeelst. Deze drie gemeenten dateerden van 1810. Vóór dat jaar vormden de dorpen Zeelst, Veldhoven en Blaarthem één schepenbank, evenals de dorpen Oerle en Meerveldhoven. Het ontstaan van deze banken is ook weer exact te dateren. Oorspronkelijk behoorden genoemde vijf dorpen, evenals Vessem, Wintelre en Knegsel, tot de 'oude' bank van Oerle.

Toen de hertog van Brabant, koning Philips II, rond 1560 in geldnood zat, vond hij een nieuwe bron van inkomsten door het uitgeven van een groot aantal dorpen in pandschap, dat wil zeggen, dat hij een aantal dorpen verkocht met het recht van terugkoop. De kopers mochten zich heer van het dorp noemen en er

Gemeentewapen van Oerle (1817).

Veldhoven

Voor Veldhoven is dit laatste niet belangrijk, want de huidige gemeente ontstond pas bij de wet van 29 april 1921 door samenvoeging van de voormalige gemeenten Veldhoven & Meerveldhoven, Oerle en Zeelst. Deze drie gemeenten dateerden van 1810. Vóór dat jaar vormden de dorpen Zeelst, Veldhoven en Blaarthem één schepenbank, evenals de dorpen Oerle en Meerveldhoven. Het ontstaan van deze banken is ook weer exact te dateren. Oorspronkelijk behoorden genoemde vijf dorpen, evenals Vessem, Wintelre en Knegsel, tot de 'oude' bank van Oerle.

Toen de hertog van Brabant, koning Philips II, rond 1560 in geldnood zat, vond hij een nieuwe bron van inkomsten door het uitgeven van een groot aantal dorpen in pandschap, dat wil zeggen, dat hij een aantal dorpen verkocht met het recht van terugkoop. De kopers mochten zich heer van het dorp noemen en er

onder meer de schout en schepenen benoemen. Zo verkocht Philips II op 5 juni 1559 het dorp Zeelst aan François Schotelmans en Meerveldhoven aan Willem de Borchgrave. De eerste kreeg op 1 april 1560 ook nog Veldhoven in pandschap en de laatste op 10 maart 1561 Oerle.

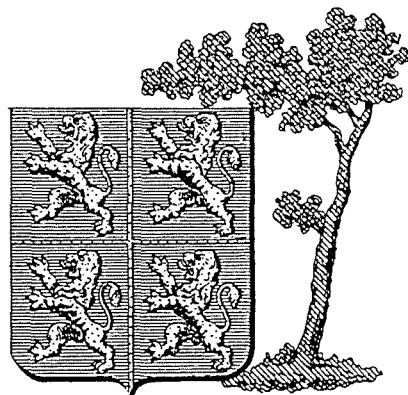

Gemeentewapen van Veldhoven (1819).

De erfgenamen van Schotelmans verkochten Zeelst en Veldhoven op 30 september 1562 aan Roelof van Eyck, die nog op 5 oktober 1562 Blaarthem in pandschap verwierf. Omdat de heer de rechtsmacht in zijn dorp bezat, moesten de dorpen die in pandschap werden gegeven van de oude schepenbank van Oerle worden afgesplitst. Dit leidde in dit geval tot drie nieuwe banken: die van Zeelst, Veldhoven (en vanaf 1562 ook Blaarthem), die van Oerle en Meerveldhoven en die van Vessem, Wintelre en Knegsel. De pandheerlijkheden bleven tot 1613 bestaan en werden daarna on-

der bepaalde voorwaarden tot 1658 gecontinueerd. Daarna ontstond eigenlijk weer de oude situatie van vóór 1560, omdat de rechtsofvolger van de hertog van Brabant, de Staten-Generaal, toen de schepenen weer ging benoemen. De schepenbanken werden echter niet opgeheven, ze bleven bestaan tot de reorganisatie van de rechterlijke macht in 1810. Vóór 1559-1562 was er dus maar één schepenbank, die van Oerle. Deze bank bezat een zegel dat als randschrift droeg: 'gemeenschappelijk zegel van de vrijheid van Zandoerle'. Het oudst bewaard gebleven exemplaar dateert van 8 maart 1355.

Het vertoont een (eike)boom met daaronder het gevierendeelde wapen van de hertogen van Brabant: het wapen dus met de Brabantse en Limburgse leeuwen. Limburg was in 1288 door hertog Jan I verworven bij de slag bij Wörringen (boven Keulen aan de Rijn). Diens zoon Jan II (1294-1312) was de eerste Brabantse hertog die het gevierendeelde wapen gebruikte. In 1309 bestond de bank van Oerle met zekerheid. De toestemming om het zegel te gebruiken en

Gemeentewapen van Oerle (1817).

Stempel van de gemeente Zeelst.

het wapenschild van de hertog te voeren hangt nauw samen met de verlening aan Oerle van de vrijheidsrechten, die dateren uit de regeringsperiode van hertog Jan II, en wel uit de jaren tussen 1294 en 1309.

Het zegel uit ca. 1300 is tot 1815 in gebruik gebleven. De schepenbank van Zeelst en Veldhoven (met vanaf 1562 ook Blaarthem) heeft nooit een eigen zegel gehad. Veldhoven gebruikte in 1718 wel een dorpszegel, maar dit was in feite het persoonlijke zegel van een lid van de familie Van Bausel, die zeker tot kort voor dat jaar op het Slotje onder Blaarthem woonde. De schepenen van de bank van Zeelst c.a. zegelden met hun persoonlijke zegels.

De gemeente Oerle kreeg op 16 juli 1817 het oude vrijheidswapen bevestigd, zoals dat op het zegel voorkwam. De lijnen van het gevierendeelde schild waren door de Hoge Raad van Adel echter aangezien voor een kruisstreep, terwijl

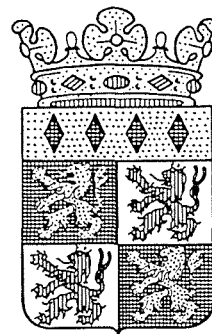
Gemeentewapen van Veldhoven (1922).

het wapen de Rijkskleuren had gekregen. Dit wapen bleef tot 1921 in gebruik. De nieuwe gemeente Zeelst reageerde niet op de oproep in 1815 en heeft tot 1921 geen eigen wapen bezeten. Wel had de gemeente in de loop van de 19e eeuw een zegelstempel laten maken waarop Sint Willibrordus, patroonheilige van Zeelst, stond afgebeeld. De heilige stond echter niet in een schild.

De gemeenteraad van Veldhoven & Meerveldhoven besloot op 30 oktober 1815 de Hoge Raad van Adel te verzoeken om een wapenverlening met de afbeelding van de patrones van de gemeente, St. Cecilia. Veldhoven dankte deze heilige kerkpatrones vermoedelijk aan de abdij van Echternach, waar het feest van deze heilige met bijzondere luister werd gevierd. Op 14 oktober 1818 verleende de Hoge Raad het gevraagde wapen, uitgevoerd in de Rijkskleuren. De heilige in het wapen leek echter niet op Cecilia, maar deed eerder denken aan een 17e eeuwse kinderportret uit het welvarende Holland. Na de samenvoeging van de drie gemeenten op 1 juli 1921 werd bij K.B. van 1 juli 1922 hetzelfde wapen aan de nieuwe gemeente Veldhoven verleend. De afbeelding van St. Cecilia werd toen echter op verzoek van het gemeentebestuur ontleend aan het schilderij Sacra Conversazione van Raphael (en leerlingen) in de Pinacoteca Nazionale te Bologna. De Rijkskleuren werden toen gehandhaafd.

Op 10 februari 1969 besloot de gemeenteraad de Kroon te verzoeken om een nieuw wapen. Bij het ontwerpen lieten B en W zich adviseren door het oud-raadslid F.C.J. van der Zanden. De ver-

lening geschiedde bij K.B. van 3 juli 1969. Het wapen werd omschreven als: gevierendeeld: I en IV in sabel (= zwart) een leeuw van goud, getongd en genageld van keel (= rood), II en III in zilver een dubbelstaartige leeuw van keel, gekroond en genageld van goud, een schildhoofd van goud met vier ruiten van sabel. Het schild gedekt met een gouden kroon van drie bladeren en twee paarlen. Dit wapen is gebaseerd op dat van de vrijheid Oerle, de enige voormalige gemeente met een 'oud' wapen. De oorspronkelijke kleuren van Brabant-Limburg zijn hersteld. Het schildhoofd is uitgevoerd in de kleuren van het oude Kwartier van Kempenland, waartoe het gebied van Veldhoven behoorde. De ruiten verwijzen naar de vier dorpen waaruit Veldhoven is gevormd. Veldhoven heeft hiermee een mooi en goed wapen, waarin het oude uit ca. 1300 goed is gecombineerd met nieuwe elementen uit de 20e eeuw.

Gemeentewapen van Veldhoven vanaf 1969.

Oirschot en Best

Deze beide gemeentewapens kunnen alleen samen worden besproken, omdat anders twee identieke voorgeschiedenissen zouden ontstaan. De gemeente Best ontstond eerst bij K.B. van 17 augustus 1819 door afsplitsing van de gemeente Oirschot en ging per 1 januari 1821 functioneren. De oude gemeente/heerlijkheid Oirschot bestond uit 8 herdgangen, waarvan er 3 de gemeente Best gingen uitmaken.

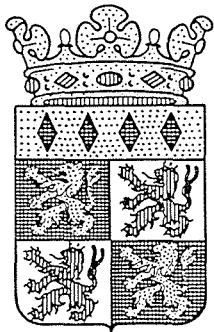
Oirschot

Al op het einde van de 12e eeuw verscheen de hertog van Brabant te Oirschot, nog vóór de opname van het rechtsgebied van de Kempen in zijn hertogdom (1203). Later zou de hertog hier halfheer zijn naast de oorspronkelijk allodiale heren van Oirschot, die uit het geslacht van de heren van Vught stamden. Waarschijnlijk vond deze tweehrigheid zijn oorsprong in afspraken, die in 1232 werden gemaakt. Het geslacht van de heren van Oirschot uit het huis Vught regeerde tot 1320, toen de laatste halfheer uit dit geslacht de halve heerlijkheid verkocht aan Rogier van Leefdaal (+1333). Na de familie Van Leefdaal volgden de families Van Petershem (\pm 1347-1455), Van Merode (1455-1606 en 1653-1672) en een zijtak van deze laatste familie (1607-1653) als (half) heren van Oirschot op totdat wederom een verkoop de halve heerlijkheid in 1672 in handen bracht van de familie Sweerts de Landas, die halfheren zouden blijven tot de afschaffing van de heerlijke rechten in 1798.

Al in 1505 trachtte Rikalt IV van Meroode het hertogelijk deel van Oirschot

Oirschot en Best

lening geschiedde bij K.B. van 3 juli 1969. Het wapen werd omschreven als: gevierendeeld: I en IV in sabel (= zwart) een leeuw van goud, getongd en genageld van keel (= rood), II en III in zilver een dubbelstaartige leeuw van keel, gekroond en genageld van goud, een schildhoofd van goud met vier ruiten van sabel. Het schild gedekt met een gouden kroon van drie bladeren en twee paarlen. Dit wapen is gebaseerd op dat van de vrijheid Oerle, de enige voormalige gemeente met een 'oud' wapen. De oorspronkelijke kleuren van Brabant-Limburg zijn hersteld. Het schildhoofd is uitgevoerd in de kleuren van het oude Kwartier van Kempenland, waartoe het gebied van Veldhoven behoorde. De ruiten verwijzen naar de vier dorpen waaruit Veldhoven is gevormd. Veldhoven heeft hiermee een mooi en goed wapen, waarin het oude uit ca. 1300 goed is gecombineerd met nieuwe elementen uit de 20e eeuw.

Gemeentewapen van Veldhoven vanaf 1969.

Deze beide gemeentewapens kunnen alleen samen worden besproken, omdat anders twee identieke voorgeschiedenissen zouden ontstaan. De gemeente Best ontstond eerst bij K.B. van 17 augustus 1819 door afsplitsing van de gemeente Oirschot en ging per 1 januari 1821 functioneren. De oude gemeente/heerlijkheid Oirschot bestond uit 8 herdgangen, waarvan er 3 de gemeente Best gingen uitmaken.

Oirschot

Al op het einde van de 12e eeuw verscheen de hertog van Brabant te Oirschot, nog vóór de opname van het rechtsgebied van de Kempen in zijn hertogdom (1203). Later zou de hertog hier halfheer zijn naast de oorspronkelijk allodiale heren van Oirschot, die uit het geslacht van de heren van Vught stamden. Waarschijnlijk vond deze tweehorigheid zijn oorsprong in afspraken, die in 1232 werden gemaakt. Het geslacht van de heren van Oirschot uit het huis Vught regeerde tot 1320, toen de laatste halfheer uit dit geslacht de halve heerlijkheid verkocht aan Rogier van Leefdaal (+1333). Na de familie Van Leefdaal volgden de families Van Petershem (± 1347-1455), Van Merode (1455-1606 en 1653-1672) en een zijtak van deze laatste familie (1607-1653) als (half) heren van Oirschot op totdat wederom een verkoop de halve heerlijkheid in 1672 in handen bracht van de familie Sweerts de Landas, die halfheren zouden blijven tot de afschaffing van de heerlijke rechten in 1798.

Al in 1505 trachtte Rikalt IV van Merode het hertogelijk deel van Oirschot

door koop te verwerven. Dit ging echter niet door. Meer succes had diens zoon, die op 16 januari 1559, toen de hertog van Brabant in een moeilijke financiële positie verkeerde, de halve heerlijkheid in pandschap kocht voor bijna 6000 pond. In het tweede decennium van de 17e eeuw werd die helft echter door de inwoners van Oirschot (die tégen hun heer uit het geslacht Van Merode ageerden) ingelost, waarna de tweehorigheid nog tot 1798 zou voortduren.

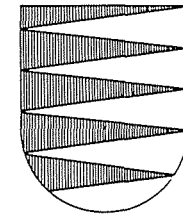
In 1309 bestond er een schepenbank in Oirschot, dus reeds ten tijde van de heren van Oirschot uit het geslacht Vught. Toch kende deze bank in deze tijd nog geen schepenbankszegel. Wél werd een dergelijk zegel vervaardigd in de periode van de opvolgende familie Van Leefdaal (1320- ± 1347). Dit bestond zeker al op 19 mei 1343, doch is ons eerst in een exemplaar uit 1351 overgeleverd. Het

Zegel van Oirschot 1343-1672

toont ons binnen het randschrift + SIGILLVM: SCABINORVM: DE OERSCOT een eiketak of boom, rechts vergezeld van het gevierendeelde hertogelijk Brabantse wapen en links van het familiewapen Van Leefdaal (twee vijfbladige bloemen en in het vrijkwartier een adelaar).

Het vrijheidsrecht van Oirschot (waarvan het oudste bewijs dateert van 1372) bracht, ná de periode Van Leefdaal, géén nieuw zegel, zodat dat vrijheids-

Dit wapen verving in 1672 dat van Leefdaal.

recht uit de periode van Hertog Jan III van Brabant en Rogier van Leefdaal moet stammen, dus uit de jaren 1320-1333.

Genoemd zegel bleef tot 1672 in gebruik. Toen liet de nieuwe halfheer, Sweerts de Landas, een nieuwe stempel snijden met binnen het randschrift SEGEL DER VRIJHEYT EN HEERLYCKH. OIRSCHOT een ontwortelde eikeboom met daaraan hangend: rechts het gevierendeelde hertogelijke wapenschild en links het familiewapen Sweerts de Landas. Dit zegelbeeld (in gebruik tot 1798) werd door de gemeente in 1814 overgenomen binnen het randschrift GEMEENTE VAN OIRSCHOT.

Op 15 maart 1815 zond de burgemeester van Oirschot naar aanleiding van de oproep van de gouverneur der provincie deze een rode lafafdruk van het oude wapen van de vrij- en heerlijkheid Oirschot en een afdruk van het naderhand 'geordonneerde wapen' voor de gemeente Oirschot. Het betrof dus afdrucken van

de stempels uit 1672 en 1814, het verschil tussen beide was slechts het randschrift. De burgemeester wist alleen te vertellen, dat het wapen met 'de 5 vlammen'

Stempel van Oirschot 1814-1819.

het wapen was van de heer van Oirschot, Sweerts de Landas, en hij vermoedde dat het andere wapen (met de 4 leeuwen) het wapen van Oirschot was, doch beide wapens konden, omdat Oirschot een halve heerlijkheid was, ook gezamenlijk het wapen van Oirschot hebben uitgemaakt. Hij verzocht dan ook om bevestiging van het genoemde wapen.

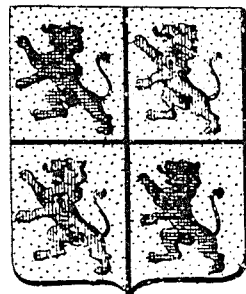
De Hoge Raad van Adel, die geen familiewapens wenste op te nemen, vroeg de burgemeester om nadere uitleg. Deze antwoordde op 25 augustus 1818 dat het door de Hoge Raad veronderstelde wapen géén familiewapen was, maar 'wezenlijk het wapen dat vanoudsher door de gemeente is gevoerd.'

De Hoge Raad zal het antwoord van de burgemeester niet bevredigend hebben gevonden en het toch als een familiewapen hebben gezien. Door dit familiewapen Sweerts die Landas af te wijzen liep de Raad echter wel vooruit op het K.B. van 22 december 1821 (no. 29), dat ver-

bood dat een gemeente het wapen van een geslacht van haar voormalige heren als wapen zou opnemen.

De Hoge Raad zal alleen de eerste brief van de burgemeester in zijn overwegingen hebben betrokken, reden waarom de Raad op 28 juli 1819 de gemeente Oirschot bevestigde in het bezit van het navolgende wapen: zijnde een schild gevierendeeld, waarvan het eerste en vierde van goud, beladen met een zwarte klimmende leeuw, en het tweede en derde mede van goud, beladen met een rode klimmende leeuw. Over de delingslijnen werd bovendien een zwart streepkruis getrokken.

Waarom de Hoge Raad aan Oirschot slechts dit ene wapen bevestigde is niet geheel duidelijk omdat ook het hertogelijk Brabantse wapen in feite een familiewapen was! Dit zal ook bij de Hoge Raad van Adel niet bekend zijn geweest. Nog onduidelijker is waarom aan het hertogelijk Brabantse wapen de kleuren van het wapen van de graven van Holland uit het Henegouwse huis werden gegeven in plaats van de gebruikelijke Rijkskleuren. De burgemeester had

Gemeentewapen van Oirschot 1819-1970.

daar in ieder geval niet om verzocht, deze (her)kende het wapen niet eens! Naar aanleiding van een werkkamp van Brabants Heem in Oirschot, waar een in

Gemeentewapen van Oirschot vanaf 1970.

leer gebrand heerlijkheidswapen van Oirschot (mèt het wapen Sweerts de Landas) aan de deelnemers werd uitgereikt, barstte in het tijdschrift Brabants Heem in 1966 een discussie over Oirschots wapen los. Geopend werd met een felle aanval op de familie Sweerts de Landas, die als vertegenwoordiger van de protestantse in Staatse dienst zijnde families als een pijnlijk herinneringsteken uit een periode van diepe vernedering werd gezien en voorgesteld werd een (eventueel) nieuw wapen te voorzien van het familiewapen van, het katholiek geslacht, Van Merode! Hoe deze felle aanval en deze argumenten als 'historisch' kunnen worden gezien, zoals de schrijver zelf meedeelde, is mij een raadsel. Een andere bepleitte het opnemen van de rode Leefdaalse bloem, die in 1962 al in de gemeentevlag werd opgenomen terwijl een derde de argumenten van de eerste schrijver relativeerde en de boom uit het zegel in het wapen wenste

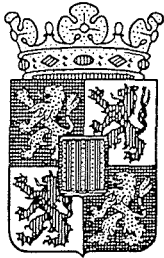
geplaatst te zien. Mede naar aanleiding van deze discussie benaderde de streekarchivaris van Noord-Kempenland het gemeentebestuur van Oirschot met het verzoek voorstellen te mogen doen voor een nieuw gemeentewapen (1969). Op 13 augustus 1969 polste de gemeente de Hoge Raad van Adel over twee voorstellen: 1 het wapen met de vier leeuwen en in de oorspronkelijke Brabantse kleuren en voorzien van een gemeentekroon en 2 hetzelfde wapen, hier echter voorzien van een hartschild met het wapen Van Merode. De gemeenteraad besloot het tweede voorstel aan de Kroon kenbaar te maken en om een nieuw gemeentewapen te verzoeken (27 januari 1970). Bij K.B. van 26 februari 1970 (no. 22) verleende de koningin het volgende wapen: gevierendeeld: I en IV in sabel een leeuw van goud, getongd en genageld van keel; II en III in zilver een dubbelstaartige leeuw van keel, gekroond en genageld van goud; hartschild: in goud vier palen van keel en een uitgeschulpte schildzoom van azuur. Het schild gedekt met een gouden kroon van drie bladeren en twee paarlen.

De methodiek van de totstandkoming van het wapen van Oirschot is af te wijzen. Een gemeente die beschikt over historische wapenfiguren dient deze te gebruiken en géén nieuwe te creëren!

Best

Na het ontstaan van de gemeente Best (1821) schreef de burgemeester op 31 december 1838 aan de gouverneur der provincie, dat het wapen, zoals dat in die brief stond afgedrukt, in 1821 was aangenomen door het gemeentebestuur en dat

daar in ieder geval niet om verzocht, deze (her)kende het wapen niet eens! Naar aanleiding van een werkkamp van Brabants Heem in Oirschot, waar een in

Gemeentewapen van Oirschot vanaf 1970.

leer gebrand heerlijkheidswapen van Oirschot (mèt het wapen Sweerts de Landas) aan de deelnemers werd uitge-reikt, barstte in het tijdschrift Brabants Heem in 1966 een discussie over Oirschots wapen los. Geopend werd met een felle aanval op de familie Sweerts de Landas, die als vertegenwoordiger van de protestantse in Staatse dienst zijnde families als een pijnlijk herinneringsteken uit een periode van diepe vernedering werd gezien en voorgesteld werd een (eventueel) nieuw wapen te voorzien van het familiewapen van, het katholieke geslacht, Van Merode! Hoe deze felle aanval en deze argumenten als 'historisch' kunnen worden gezien, zoals de schrijver zelf meedeelde, is mij een raadsel. Een andere bepleitte het opnemen van de rode Leefdaalse bloem, die in 1962 al in de gemeentevlag werd opgenomen terwijl een derde de argumenten van de eerste schrijver relativeerde en de boom uit het zegel in het wapen wenste

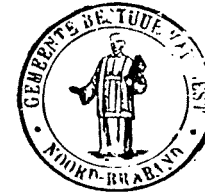
geplaatst te zien. Mede naar aanleiding van deze discussie benaderde de streekarchivaris van Noord-Kempenland het gemeentebestuur van Oirschot met het verzoek voorstellen te mogen doen voor een nieuw gemeentewapen (1969). Op 13 augustus 1969 polste de gemeente de Hoge Raad van Adel over twee voorstellen: 1 het wapen met de vier leeuwen en in de oorspronkelijke Brabantse kleuren en voorzien van een gemeentekroon en 2 hetzelfde wapen, hier echter voorzien van een hartschild met het wapen Van Merode. De gemeenteraad besloot het tweede voorstel aan de Kroon kenbaar te maken en om een nieuw gemeentewapen te verzoeken (27 januari 1970). Bij K.B. van 26 februari 1970 (no. 22) verleende de koningin het volgende wapen: gevierendeeld: I en IV in sabel een leeuw van goud, getongd en genageld van keel; II en III in zilver een dubbelstaartige leeuw van keel, gekroond en genageld van goud; hartschild: in goud vier palen van keel en een uitgeschulpte schildzoom van azuur. Het schild gedekt met een gouden kroon van drie bladeren en twee paalen.

De methodiek van de totstandkoming van het wapen van Oirschot is af te wijzen. Een gemeente die beschikt over historische wapenfiguren dient deze te gebruiken en géén nieuwe te creëren!

Best

Na het ontstaan van de gemeente Best (1821) schreef de burgemeester op 31 december 1838 aan de gouverneur der provincie, dat het wapen, zoals dat in die brief stond afgedrukt, in 1821 was aangenomen door het gemeentebestuur en dat

hij niet wist of dit wapen door de Hoge Raad van Adel was verleend of geconfirmeerd. Het in deze brief (en latere brieven tot 1940) afgedrukte stempel ver-toont binnen het randschrift GEMEENTE BESTUUR VAN BEST (NOORDBRABAND) de heilige Odulphus, sinds 1553 de parochiepatroon van Best, met

Stempel van Best 1821 - ná 1940.

appel en missaal. De heilige is echter niet in een schild geplaatst. Latere, praktische identieke, stempels vertonen eenzelfde beeld, nu eens zonder appel, dan weer met een ciborie in plaats van het missaal. De oudste afbeeldingen, die van Odulphus bekend zijn, tonen de heilige met staf en missaal (12e-13e eeuw).

Gemeentewapen van Best officieus tot 1980, daarna officieel.

Eerst in 1949 deed de gemeente pogingen het wapen officieel te maken. Toen, en ook nog in 1962, stuitte dit op verzet van de Hoge Raad van Adel, die geen heiligen in gemeentewapens wenste op te nemen. In 1969 bepaalde de gemeenteraad van Best dat hij geen ander wapen zou aanvaarden dan dat met de heilige Odulphus. Nadat in 1978 alle voorgaande correspondentie aan de Hoge Raad werd voorgelegd, kwam deze tot de conclusie dat een uit historisch oogpunt aanvaardbaar wapen, dat zou afwijken van het dan door de gemeente officieus gevoerde wapen, niet 'wel te bedenken' was en verklaarde dat de Raad een voorstel van de gemeente om de heilige Odulphus officieel in het wapen te gaan voeren zou steunen.

Bij K.B. van 23 juli 1980 (no. 25) werd aan de gemeente Best het volgende wapen verleend: in keel de Heilige Odulphus van zilver. Het schild gedekt met een gouden kroon van drie bladeren en twee parels.

De afbeelding laat de heilige zien met appel en missaal. Dat Best in 1821 het parochiezegel als voorbeeld heeft genomen, is niet waarschijnlijk, daar parochiezegels tot in de 19e eeuw in deze regio nog een zeldzaamheid zijn. De gemeente Best, die vanaf de oprichting tot aan de officiële wapenverlening dezelfde wapenfiguur heeft gevoerd, kon dan ook niet anders dan dit symbool officieel te laten verlenen, ook al zijn andere historische argumenten aan te dragen. Toch mag de gemeente Best hiermee geen precedent scheppen voor andere heiligen-hun-schild-voerende gemeenten!

Bladel en Netersel

Bladel kent een hoge ouderdom door de vermelding van 15 juni 922, doch het is niet uitgesloten dat delen van het grondgebied van Bladel liggen ingesloten in een schenking aan Sint Willibrord in 712.

Wij moeten echter enige eeuwen dichterbij komen om meer over Bladel en Netersel te vernemen. In de 12e eeuw was het grondbezit al versnipperd en werden door verscheidene personen schenkingen van gronden en rechten gedaan aan de abdijen van Floreffe en Tongerlo, terwijl de abdijen van Echternach en Sint Truiden, de kapittels van Sint Servaas te Maastricht en Sint Petrus te Oirschot en de allodiale heren van Vught en Herlaar toen eveneens onder Bladel gerechtigd waren.

Toen de hertog van Brabant in 1203 het rechtsgebied van de Kempen verkreeg, behoorde ook Bladel tot dat gebied. In 1215 bezat de hertog in ieder geval een leengoed onder Bladel (de watermolen van Wolfswinkel met bijbehorend allodium). Binnen de Bladelse gemeenschap nam de familie Van Bladel een vooraanstaande plaats in en er is zelfs tenminste één lid van die familie heer van Bladel geweest, ook al is de leenband met Brabant niet aanwijsbaar (14e eeuw). Dat Bladel in de 16e eeuw een heerlijkheid zou zijn geweest onder de families Van Eyck en Van Beveren is een fabel. Genoemde families bezaten gedurende de 15e-17e eeuw een Brabants leengoed aldaar, verder niets!

Netersel, dat in 1219 voor het eerst wordt genoemd, behoorde aan het ridderslijke geslacht Volcart. Wouter Volcart deed in 1295 afstand van Netersel in

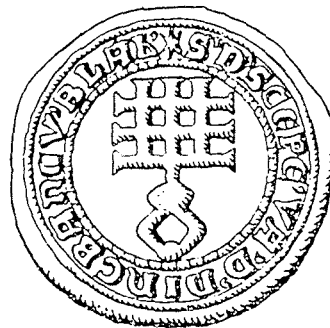
de parochie Bladel ten behoeve van de hertog van Brabant, die dit dorp in 1340 verkocht aan het godshuis van Postel, echter met uitzondering van de (hoge) heerlijkheid en het bevestigingsrecht van de kapel. Vanaf dat moment behoorde Netersel (met de lage heerlijkheid) aan het godshuis, later abdij van Postel.

De hertog van Brabant bezat zowel de hoge als lage heerlijkheid van Bladel. Hij kon naar welgevallen het dorp bij het ene kwartier van zijn hertogdom weghalen en bij een ander voegen en hij gaf de gemeenschappelijke gronden aan zijn inwoners uit.

Uit de nog beschikbare archivalia lijkt te kunnen worden geconcludeerd, dat Bladel oorspronkelijk ressorteerde onder schout en schepenen van Arendonk (1219, 1350 en 1359). Jan II, hertog van Brabant, bepaalde tijdens zijn regeringsperiode (1294-1312) dat Bladel, Reusel en Arendonk niet meer zouden behoren tot de Meierij van 's-Hertogenbosch, maar verenigd zouden zijn met het Schoutambt van Antwerpen en dat Bladel en Arendonk hun hoofdvonnissen zouden halen in Antwerpen. Hertogin Johanna bevestigde deze oorkonde op 26 juli 1400 en zij merkte verder op dat haar inwoners van Bladel voordien hun hoofdvonnissen haalden in Herentals, doch dat die van Arendonk naar Antwerpen bleven gaan. Overeenkomstig de wil van haar grootvader en vader bepaalde zij opnieuw dat ook die van Bladel weer naar Antwerpen moesten gaan. Uit de hertogelijke administratie blijkt, dat Bladel in ieder geval in de 15e eeuw nog tot het Schoutambt van Antwerpen werd gerekend. Wanneer de vereniging met

dit schoutambt heeft opgehouden te bestaan is niet bekend. Zeker is, dat toen Bladel in 1546 zijn costuimen (= rechtsregels) op schrift stelde, het dorp behoorde tot de Meierij van 's-Hertogenbosch, doch hoofdvonnissen haalde te Antwerpen. Opvallend is dat Bladel in de eigen costuimen een vrijheid werd genoemd!

De oudste Bladelse schepenakte dateert van 1365, doch hierin wordt niet gesproken van schepenen maar van 'mannen van de vrouwe van Brabant', evenals in 1367. Deze mannen zegelden met hun persoonlijke zegels. Eerst in een notariële akte van 1375 traden twee schepenen als getuigen op doch ook deze zegelden met hun persoonlijke zegels. In 1406 zien wij voor het eerst de voltallige schepenbank (7 schepenen) optreden die een eigen schepenbankzegel gebruikte.

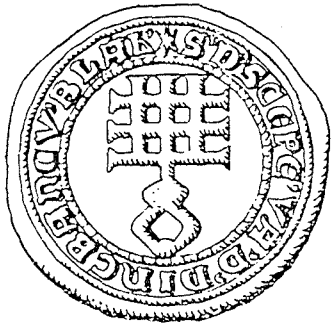
Zegel van Bladel uit 1412

Netersel behoorde zeker al in 1360 tot het gericht (= schepenbank) van Bladel. Ook Reusel behoorde wat de hoge en middelbare jurisdictie betreft tot de

bank van Bladel doch kende voor de lage jurisdictie een eigen schepenbank (van het godshuis van Postel), die mocht vonnissen tot een boete van 3 schellingen (= muntsoort). Boven dat bedrag moest door de bank van Bladel worden gevonnist. De schepenen van de bank van Bladel, Reusel en Netersel werden aangesteld door de kwartierschout van Kempenland (als schout van die bank) en in de bank hadden drie schepenen uit Bladel, drie uit Reusel en één uit Netersel zitting. Zoals hiervoor al gezegd werd in Bladel voor het eerst een schepenbankzegel gebruikt in 1406. Hiervan is slechts een fragment bewaard gebleven. Dit toont ons binnen het nog aanwezige randschrift (N) SEGEL VA' () een sleutel, die praktisch gelijk is aan de sleutel in het volgende zegel. Het tweede zegel dateert van 1412 en vertoont binnen het randschrift *S'D'SCEPE'VA'D'DING-BANC V'BLA' eveneens een sleutel (zie afbeelding). Dit zegel werd nog in 1547 gebruikt, doch in 1583 treffen wij wederom een nieuw zegel aan met binnen het randschrift S*SCABINORVM-*DE*BLADEL eenzelfde type sleutel als hiervoor, echter links en rechts van de sleutel vergezeld van de letters R en M. Waarvoor deze letters staan is ons niet bekend. Niet waarschijnlijk is, dat de stempelsnijder zijn initialen zo groot heeft gesneden dat die een wezenlijk onderdeel van het zegel gingen uitmaken. Een vierde zegel was in gebruik in 1627. Hierin zien wij voor het eerst binnen het randschrift *SIGILLVM.DE.BLADEL .REVSEL.ET.NEDERSEL. een wapenschild met de gekruiste sleutels. Op een onbekende datum werd nog een vijf-

dit schoutambt heeft opgehouden te bestaan is niet bekend. Zeker is, dat toen Bladel in 1546 zijn costuimen (= rechtsregels) op schrift stelde, het dorp behoorde tot de Meierij van 's-Hertogenbosch, doch hoofdvonnissen haalde te Antwerpen. Opvallend is dat Bladel in de eigen costuimen een vrijheid werd genoemd!

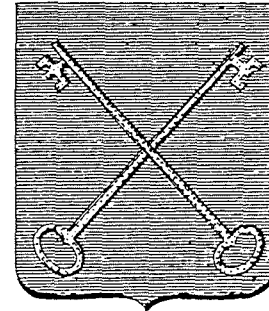
De oudste Bladelse schepenakte dateert van 1365, doch hierin wordt niet gesproken van schepenen maar van 'mannen van de vrouwe van Brabant', evenals in 1367. Deze mannen zegelden met hun persoonlijke zegels. Eerst in een notariële akte van 1375 traden twee schepenen als getuigen op doch ook deze zegelden met hun persoonlijke zegels. In 1406 zien wij voor het eerst de voltallige schepenbank (7 schepenen) optreden die een eigen schepenbankzegel gebruikte.

Zegel van Bladel uit 1412

Netersel behoorde zeker al in 1360 tot het gericht (= schepenbank) van Bladel. Ook Reusel behoorde wat de hoge en middelbare jurisdictie betreft tot de

bank van Bladel doch kende voor de lage jurisdictie een eigen schepenbank (van het godshuis van Postel), die mocht vonnissen tot een boete van 3 schellingen (= muntsoort). Boven dat bedrag moest door de bank van Bladel worden gevonnist. De schepenen van de bank van Bladel, Reusel en Netersel werden aangesteld door de kwartierschout van Kempenland (als schout van die bank) en in de bank hadden drie schepenen uit Bladel, drie uit Reusel en één uit Netersel zitting. Zoals hiervoor al gezegd werd in Bladel voor het eerst een schepenbankzegel gebruikt in 1406. Hiervan is slechts een fragment bewaard gebleven. Dit toont ons binnen het nog aanwezige randschrift (N SEGEL VA') een sleutel, die praktisch gelijk is aan de sleutel in het volgende zegel. Het tweede zegel dateert van 1412 en vertoont binnen het randschrift *S'D'SCEPE'VA'D'DING-BANC V'BLA' eveneens een sleutel (zie afbeelding). Dit zegel werd nog in 1547 gebruikt, doch in 1583 treffen wij wederom een nieuw zegel aan met binnen het randschrift S*SCABINORVM-*DE*BLADEL eenzelfde type sleutel als hiervoor, echter links en rechts van de sleutel vergezeld van de letters R en M. Waarvoor deze letters staan is ons niet bekend. Niet waarschijnlijk is, dat de stempelsnijder zijn initialen zo groot heeft gesneden dat die een wezenlijk onderdeel van het zegel gingen uitmaken. Een vierde zegel was in gebruik in 1627. Hierin zien wij voor het eerst binnen het randschrift *SIGILLVM.DE.BLADEL .REVSEL.ET.NEDERSEL. een wapenschild met de gekruiste sleutels. Op een onbekende datum werd nog een vijf-

Wapen van Bladel sinds 1817

de zegel in gebruik genomen en werd in het randschrift Nedersel verbeterd in Netersel. In dit zegel is het wapenschild versierd met dekkleden en in plaats van de gebruikelijke helm zien wij hier een engelenkopje afgebeeld. Tussen beide sleutels staat een punt. Dit zegel bleef in gebruik tot de Franse tijd (1798) en daarna (1814-1817). De tussenliggende jaren zal - zoals overal elders - een zegel in gebruik zijn geweest met de Franse adelaar.

Doordat het schrijven van de burgemeester van Bladel uit 1815 verloren is gegaan, weten wij niet welke mogelijke uitleg hij aan dit zegel heeft gegeven ten behoeve van de Hoge Raad van Adel. Zeker is echter dat hij een zegelafdruk heeft toegezonden aan deze Raad, daar deze op 16 juli 1817 de gemeente Bladel bevestigde in het bezit van het volgende wapen: zijnde van lazuur, met twee leggende sleutels van goud, geplaatst en soutoirs. Ook hier werden dus de Rijkskleuren toegepast. Dit wapen wordt thans nog gevoerd.

De betekenis van het wapen spreekt voor zich. De sleutel, die oorspronkelijk in het zegelveld stond, stelt de sleutel van de hemelpoort voor, het symbool van Sint Petrus, de kerkpatroon van Bladel. De beide sleutels volgen die symboliek omdat genoemde kerkpatroon in later tijd met twee in plaats van een sleutel werd uitgebeeld.

Binnen onze regio is de gemeente Bladel de enige gemeente met een kerkelijk symbool in het wapen.

Concluderend kan worden gezegd, dat de gemeente Bladel een oud en goed wapen bezit met aanvaardbare kleuren. 'Gouden sleutels (van de hemelpoort) tegen een blauwe hemel' lijkt ons een mooie uitleg.

Reusel

In een opgave van goederen die de abdij van Floreffe tot 1173 ten behoeve van het godshuis of de kerk van Postel heeft verworven staat vermeld, dat een aantal lieden derde en zesde delen van het dorp Reusel aan die kerk heeft geschonken. Als degene die een derde deel schonk aanvankelijk slechts de helft daarvan heeft bezeten een eerst daarna het tweede derde deel door bijvoorbeeld koop of erfenis heeft verworven, kunnen de zesde delen kindsdelen zijn van een erfenis en de schenkers van één ouderpaar stammen. Deze veronderstelling wordt versterkt door het feit dat drie van de vier schenkers hun gift doen met toestemming van hun kind(eren) en kleinkinderen! Het gemeenschappelijk ouderpaar zal dan omstreeks 1100 het

Zegel van Reusel uit 1435

grondgebied en de kerk van Reusel hebben bezeten. In genoemde opgave wordt verhaald dat heer Fastradus uit Uitwijk een derde deel van het domein waarop de kerk van Postel werd gesticht aan de kerk van Floreffe gaf. Deze schenking wordt algemeen gedateerd tussen 1122 en 1138. In ieder geval moet de schen-

king vóór 1 augustus 1140 hebben plaatsgevonden, toen de kerk van Postel werd ingewijd. Kort na de eerste schenking schonk dezelfde Fastradus nog een derde deel van het domein van Reusel en een gelijk deel van de kerk van dat dorp met alle recht en vrije heerlijkheid in beemden, broeken, uitvangen en twee

Zegel van Reusel met het wapen
Van Boesdoncq uit 1636.

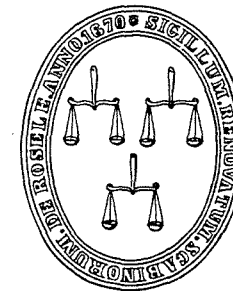
delen van een bos. Na deze eerste begiftiger volgde Arnold Brabant, die na beraad met zijn zonen Berner, Otto en Arnold een zesde deel schonk van het allodium van Reusel en van het patronaatsrecht (= recht om pastoor te benoemen voor te dragen) aldaar, met alle recht dat hij in genoemd domein bezat. Zijn dochter Jutta zou zelfs in het klooster van Postel intreden. Een ander een zesde deel werd geschonken door de edelvrouw Berta van Blaarthem, met toestemming van haar dochter Gisla en haar kleinkinderen (Gisla's kinderen) Alard, graaf van Megen, Dirk (van Altena?) en Roger Scademulen. Daar genoemde graaf van Megen in 1145 als ge-

tuige optreedt, zal ook deze schenking omstreeks dat jaar zijn geschied. Het laatste een zesde deel werd geschonken door vrouwe Didradis van Rixtel, met toestemming van haar kinderen Henricus, Baldewinus en Sibilie. Hiermee was Postel/Floreffe dus bezitter geworden van 5/6 deel van de parochie Reusel met de tienden en toebehoren, terwijl de bisschop van Luik in 1290 het bezit van het patronaatsrecht bevestigde. Dit laatste recht werd in 1618 (toen Postel onafhankelijk werd van Floreffe) met de tienden door de abdij van Floreffe aan het klooster van Postel overgedragen. In bovengenoemde schenkingen ligt de grondslag voor het bezit van het de grondheerlijkheid (= lage heerlijkheid) van het klooster Postel te Reusel. In 1331 wordt de molen van Reusel als bezit van het klooster genoemd en in 1571 behoren zeven hoeven tot het kloosterbezit. Het zijn o.a. Den Ruwenbocht, Te Loven, Ten Bruegelhuys, Ten Poele en het Vehuys. Aan de laatste hoeve is dan een gasthuis verbonden.

Zegel van Reusel
met het wapen Du Chesne uit 1628

Was de grondheerlijkheid in het bezit van de priorij van Postel, de hoge heerlijkheid behoorde aan de hertogen van Brabant. Hertog Jan II (1294-1312) bepaalde immers dat Bladel, Reusel en Arendonk niet meer zouden behoren tot de Meierij van 's-Hertogenbosch maar tot het Schoutambt van Antwerpen (zie het vorige artikel over Bladel). In dezelfde akte staat dat Bladel en Arendonk een eigen schepenbank hebben. Hieruit kan men alleen concluderen dat Reusel tot een van die banken moet hebben behoord, i.c. de bank van Bladel, zoals zal blijken. Alhoewel de schepenen van Reusel al in 1390-1392 worden genoemd als 'schepenen van Postel', toch wordt eerst uit een akte van 1434 duidelijk wat hiermee wordt bedoeld. In 1434 verschijnt heer Lucas van Eyck, priester en meester van het godshuis van Postel

Zegel van Reusel met het
wapen Janssen uit 1670

voor de hertog van Brabant en toont aan dat hij en zijn voorgangers als meesters van Postel in het dorp Reusel van oudsher zeker recht of bedrijf hebben gehad

uats-
werd
king
der-
len
dorp
d in
twee

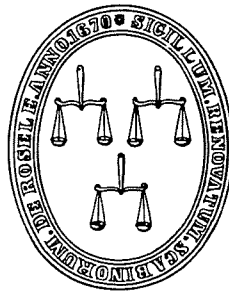
tuige optreedt, zal ook deze schenking omstreeks dat jaar zijn geschied. Het laatste een zesde deel werd geschonken door vrouwe Didradis van Rixtel, met toestemming van haar kinderen. Henricus, Baldewinus en Sibilie. Hiermee was Postel/Floreffe dus bezitter geworden van 5/6 deel van de parochie Reusel met de tienden en toebehoren, terwijl de bisschop van Luik in 1290 het bezit van het patronaatsrecht bevestigde. Dit laatste recht werd in 1618 (toen Postel onafhankelijk werd van Floreffe) met de tienden door de abdij van Floreffe aan het klooster van Postel overgedragen. In bovengenoemde schenkingen ligt de grondslag voor het bezit van het de grondheerlijkheid (= lage heerlijkheid) van het klooster Postel te Reusel. In 1331 wordt de molen van Reusel als bezit van het klooster genoemd en in 1571 behoren zeven hoeven tot het kloosterbezit. Het zijn o.a. Den Ruwenbocht, Te Loven, Ten Bruegelhuys, Ten Poele en het Vehuys. Aan de laatste hoeve is dan een gasthuis verbonden.

Zegel van Reusel
met het wapen Du Chesne uit 1628

egif-
t be-
Ar-
allo-
aats-
noe-
alle
ezat.
loos-
een
de
met
a en
ren)
Nte-
ge-
s ge-

Was de grondheerlijkheid in het bezit van de priorij van Postel, de hoge heerlijkheid behoorde aan de hertogen van Brabant. Hertog Jan II (1294-1312) bepaalde immers dat Bladel, Reusel en Arendonk niet meer zouden behoren tot de Meierij van 's-Hertogenbosch maar tot het Schoutambt van Antwerpen (zie het vorige artikel over Bladel). In dezelfde akte staat dat Bladel en Arendonk een eigen schepensbank hebben. Hieruit kan men alleen concluderen dat Reusel tot een van die banken moet hebben behoord, i.c. de bank van Bladel, zoals zal blijken. Alhoewel de schepenen van Reusel al in 1390-1392 worden genoemd als 'schepenen van Postel', toch wordt eerst uit een akte van 1434 duidelijk wat hiermee wordt bedoeld. In 1434 verschijnt heer Lucas van Eyck, priester en meester van het godshuis van Postel

Zegel van Reusel met
wapen Janssen uit 1670

voor de hertog van Brabant en toont aan dat hij en zijn voorgangers als meesters van Postel in het dorp Reusel van oudsher zeker recht of bedrijf hebben gehad

en nog hebben, bestaande uit één meier (= schout) en zeven laten (= hier: rechters/schepenen), die kennis hebben van erven en onterven en het reiken van

Zegel van Reusel met het
wapen Sichmans uit 1685

vonnis daarop. Deze kennis wordt mondeling doorgegeven. De meier mag een geding leggen en met genoemde laten mag worden gedingd in zaken tot drie schellingen toe. Daarboven moet worden gedingd voor de bank van Bladel. Zo was de situatie dus tot 1435.

De Hertog van Brabant verleent op 1 januari 1435 aan de meester van Postel het recht om zeven wettige mannen te kiezen, die te zetten (= in functie aan te stellen) en te beëdigden of door zijn meier te laten zetten of beëdigden als schepenen van Reusel. Deze schepenen moeten tenminste één jaar in functie blijven en krijgen tot taak: erven, onterven, vonnis reiken en andere zaken en rechten die de heerlijkheden en eigendom van het godshuis van Postel aangaan. Ook mag de meester de schepenen ontzetten (= uit hun functie zetten) als hem dat goed-

dunkt. De schepenen zullen een 'gemeenen segel' hebben, zoals hen door de meester van Postel met genoemde meier zal worden opgedragen. Binnen de schepensbank van Bladel functioneerde dus een andere (lagere) schepensbank, die van Reusel, die alleen kon optreden in zaken betreffende de heerlijkheden en eigendommen, die aan Postel toebehoorden. Toch bleef de naam laatbank voor schepensbank in zwang. Nog in 1666 is sprake van 'de heerlijke cijns hoeve en de laatbank tot Reusel'. Cijns hof is een andere benaming voor laatbank. In 1606 worden de costumen (= rechtregels), die tot dan mondeling werden doorgegeven, op schrift gesteld. Bij besluit van de Staten-Generaal van 2 november 1688 wordt op 16 mei 1689 de laatbank van Reusel 'verwijderd' (= opgeheven) door de hoogschout van 's-Hertogenbosch en gaat Reusel voortaan dus ook voor zaken de lage heerlijkheid aangaande tot de bank van Bladel behoren.

Stempel van Reusel uit 1810-1814

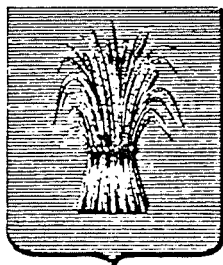
Zoals wij zagen wordt het gebruik van een zegel eerst door de Brabantse hertog op 1 januari 1435 toegestaan, terwijl na de opheffing van de schepens- of laatbank

op 16 mei 1689 geen nieuwe zegelstemfels meer worden gesneden. In de tussenliggende periode zijn echter nogal wat zegels in gebruik geweest. Het oudste zegel vertoont binnen het randschrift S: SCABINORVM VILLE DE ROESEL een boom, waarvoor een wapenschild is geplaatst. Op het wapenschild is het Lam Gods gelegen en het wapenschild zelf vertoont het familiewapen van Lucas van Eyck, meester van Postel in de jaren 1434-1449. Ook na 1449 komen wij nog Van Eycks als meesters van Postel tegen en wel in de jaren 1452-1465 en 1479-1516. Dit eerste zegel uit 1435 is waarschijnlijk in de eerste jaren van de 80-jarige oorlog verloren gegaan omdat in 1598 een identiek zegelstempel werd gesneden, aan weerszijden van het wapenschild voorzien van het jaartal 15-98. Dit zegel is zeker tot 1613 in gebruik gebleven, waarschijnlijk echter tot 1628, toen wederom een nieuw stempel werd vervaardigd.

Toen de priorij van Postel in 1621 werd verheven tot abdij wilden de abten blijkbaar hun positie als grondheer van Reusel duidelijker tot uitdrukking brengen. Tussen 1621 en 1689 zijn R. Colibrant (1621-1626), J. du Chesne (1627-1636), C. van Boesdoncq (1636-1650), E. Janssen (1650-1679), A. Gaillard (1679-1685) en N. Sichmans (1685-1704) abt van Postel geweest. Slechts de abten Du Chesne (1628), Van Boesdoncq (1636), Janssen (1670) en Sichmans (1685) hebben het zegel van Reusel laten vernieuwen en laten voorzien van hun familiewapen en laten voorzien van hun familiewapen (zie afbeeldingen). Het laatste zegel (waarin het jaartal 1680 verkeerd zal zijn gesneden) vertoont het wapen van

de zesde abt Nicolaas Sichmans, geboortig van Sint Oederode. Het vertoont 'in zilver drie gouden korenschoven (2,1)', een kleursamenstelling, die heraldisch onmogelijk is, doch blijkbaar bij de Postelse abten niet ongebruikelijk daar ook de vierde abt, Egidius Janssen, 'in zilver drie gouden weegschalen (2,1)' voerde! Naast het gebruik van het schependomszegel hebben wij slechts één akte gevonden waarop twee persoonlijke zegels van Reuselse schepenen zijn gedrukt (1655).

Tussen 1689 en 1798 wordt voor Reusel verwezen naar het artikel van Bladel. Of Reusel al in 1798 de Franse vrijheidsmaagd is gaan voeren is niet bekend.

Gemeentewapen van Reusel sinds 1818

Wèl werd in 1810 een stempel gesneden met de Franse Keizerlijke adelaar en het randschrift MAIRIE DE REUZEL. In 1814 werd geen eigen symbool gezocht voor het gemeentestempel, zoals op andere plaatsen wel gebeurde. Naar aanleiding van de advertentie van de Hoge Raad van Adel van 12 januari 1815 schrijft burgemeester Vosters op 25 april

van dat jaar aan de gouverneur der provincie dat Reusel voordien met die van Bladel en Netersel was gecombineerd en dat deze combinatie (= schepensbank) één wapen had, dat te Bladel berustte. Voor zijn eigen gemeenschap was er dus géén wapen! Hij verzoekt derhalve er 'een te mogen aanschaffen' danwel er 'een door de gouverneur te laten aanleveren'!

Wat er na dit schrijven precies is gebeurd, is niet bekend. Ook niet wie het idee voor het nieuwe wapen heeft aangeleverd: de burgemeester of de gouverneur? Op 14 oktober 1818 verleent de Hoge Raad van Adel aan de gemeente Reusel het volgende wapen: 'zijnde een schild van lazuur, beladen met een koornschoof van goud'. Volgens de uitleg van de gemeente Reusel zou dit wapen de agrarische oorsprong van de gemeente symboliseren. Dit blijkt ook ons voor de hand te liggen. Toch willen wij hier ook wijzen op een toeval, waardoor het wapen dat in 1818 werd verleend een band krijgt met de in 1689 opgeheven Reuselse schepensbank. Beide vertonen de korenschoof! Zonder het te weten heeft de burgemeester c.q. gouverneur in 1815 dus een band met het verleden geschapen. Reusel bezit een mooi wapen. Ook de kleuren zijn goed als men de (thans uit het landschap verdwenen) gouden korenschoof geplaatst ziet tegen een heldere Kempische hemel!

Leende

Het gemeentewapen van Leende kan niet worden besproken zonder dat van Heeze of van de voormalige gemeente Zesgehuchten. Samen behoorden deze drie dorpen tot het domein van de tot 1798 bestaan hebbende vrije grondheerlijkheid van Heeze en Leende.

Zegel van Heeze en Leende 1460-1798

Heeze wordt voor het eerst vermeld in 1146, Leende in 1225 en de Zesgehuchten worden in 1526 voor het eerst aangeduid als 'de gehuchten'. Parochieel behoorde Zesgehuchten tot Geldrop. Heeze en Leende hadden eigen parochies. De vrije grondheren van Heeze en Leende waren oorspronkelijk leden van een onbekend geslacht, dat de verhoogde dwarsbalk in het schild voerde. Een Heribertus van Heso wordt in 1146 genoemd en in 1173 treedt eveneens een Heribertus van Hese als getuige op. In 1196-1198 verkoopt een Heribertus, heer van Heeze ten behoeve van de abdij van Averbode (B.) zijn vrij/eigen bezit Sterksel, terwijl hij in mei 1211 ten gunste van die abdij afziet van zijn aanspraken op eenderde van de tiende van Sterksel voor de bouw van een kapel aldaar. Deze kapel van Sint Catharina ging tot de parochie Heeze behoren. Reinard, vermoedelijk een zoon van Heribertus, erkent omstreeks 1220 de abdij als eigenaar van Sterksel

Leende

van dat jaar aan de gouverneur der provincie dat Reusel voordien met die van Bladel en Netersel was gecombineerd en dat deze combinatie (= schepenbank) één wapen had, dat te Bladel berustte. Voor zijn eigen gemeenschap was er dus géén wapen! Hij verzoekt derhalve er 'een te mogen aanschaffen' danwel er 'een door de gouverneur te laten aanleveren'!

Wat er na dit schrijven precies is gebeurd, is niet bekend. Ook niet wie het idee voor het nieuwe wapen heeft aangeleverd: de burgemeester of de gouverneur? Op 14 oktober 1818 verleent de Hoge Raad van Adel aan de gemeente Reusel het volgende wapen: 'zijnde een schild van lazuur, beladen met een koornschoof van goud'. Volgens de uitleg van de gemeente Reusel zou dit wapen de agrarische oorsprong van de gemeente symboliseren. Dit blijkt ook ons voor de hand te liggen. Toch willen wij hier ook wijzen op een toeval, waardoor het wapen dat in 1818 werd verleend een band krijgt met de in 1689 opgeheven Reuselse schepenbank. Beide vertonen de korenschoof! Zonder het te weten heeft de burgemeester c.q. gouverneur in 1815 dus een band met het verleden geschapen. Reusel bezit een mooi wapen. Ook de kleuren zijn goed als men de (thans uit het landschap verdwenen) gouden korenschoof geplaatst ziet tegen een heldere Kempische hemel!

Het gemeentewapen van Leende kan niet worden besproken zonder dat van Heeze of van de voormalige gemeente Zesgehuchten. Samen behoorden deze drie dorpen tot het domein van de tot 1798 bestaan hebbende vrije grondheerlijkheid van Heeze en Leende.

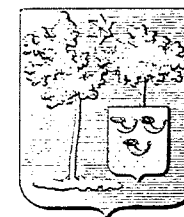

Zegel van Heeze en Leende 1460-1798

Heeze wordt voor het eerst vermeld in 1146, Leende in 1225 en de Zesgehuchten worden in 1526 voor het eerst aangeduid als 'de gehuchten'. Parochieel behoorde Zesgehuchten tot Geldrop. Heeze en Leende hadden eigen parochies. De vrije grondheren van Heeze en Leende waren oorspronkelijk leden van een onbekend geslacht, dat de verhoogde dwarsbalk in het schild voerde. Een Heribertus van Heso wordt in 1146 genoemd en in 1173 treedt eveneens een Heribertus van Hese als getuige op. In 1196-1198 verkoopt een Heribertus, heer van Heeze ten behoeve van de abdij van Averbode (B.) zijn vrij/eigen bezit Sterksel, terwijl hij in mei 1211 ten gunste van die abdij afziet van zijn aanspraken op eenderde van de tiende van Sterksel voor de bouw van een kapel aldaar. Deze kapel van Sint Catharina ging tot de parochie Heeze behoren. Reinard, vermoedelijk een zoon van Heribertus, erkent omstreeks 1220 de abdij als eigenaar van Sterksel

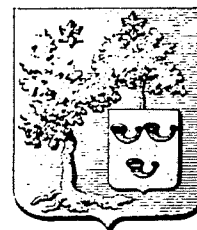
en in 1223 wordt hij voor de hof van Heugten (Maarheeze) leenman van de heer van Altena genoemd. Hij of een gelijknamige zoon deelt in 1253 mee dat door tussenkomst van de heer van Altena een overeenkomst is gesloten tussen hem en de abdij van Averbode over rechten, die Reinard bezat: hoevenaars onder Heeze, (hoofd)cijnzen en de gehele tiende aldaar, terwijl hij en zijn zoon Heribertus samen de tiende van Leende bezaten. Reinard was toen ook leenheer van goederen in Gennep bij Eindhoven, die van Postel waren gekomen. Het laatste bericht dat wij over de oude heren van Heeze en Leende aantreffen is een oorkonde uit 1274, waaruit blijkt dat ridder Reinard van Hese is vermoord door zijn standgenoot Albert van Wilre en zijn bloedverwanten. Vermoedelijk heeft de laatste heer van Heeze zijn bezittingen nagelaten aan de heer van Altena. Na de moord op Reinard komt het bezit van Heeze en Leende aan Willem, heer van Horn en Altena (1282-1300), die in 1285 met toestemming van zijn eerstgeboren zoon Willem (was deze de erfgenaam?) het patronaatsrecht van de kerken van Heeze en Leende met toebehoren aan het klooster Keizer-

bosch bij Neer (L.) schenkt. De nakomelingen van Willem, heer van Horn en Altena, zouden tot 1615 in het bezit van Heeze, Leende en (zeker vanaf 1325) Zesgehuchten blijven. Willems achterkleinzoon, eveneens een Willem, heer van Horn en Altena (1330-1343) draagt in 1334 zijn dorpen Heeze en Leende 'met al wat daartoe behoort' (=Zesgehuchten) op aan zijn neef hertog Jan III van Brabant. Deze hertog

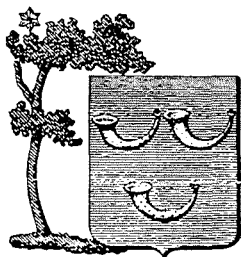
Wapen van Heeze 1817-1880

geeft die goederen meteen weer als erfleen terug en behoudt voor zich en zijn erfgenamen slechts het recht van manschap (=het recht om ten tijde van oorlog manschappen te vorderen). Tenslotte belooft de hertog de grenzen van die dorpen te zullen vaststellen, wat hij in 1344 ook doet. Naast de dorpen Heeze en Leende waren de heren van die heerlijkheid ook hertogelijk leenman voor de voogdij van 11 hoeven land in Leende, die afhingen van de kosterij van het kapittel van St. Lambertus te Luik. De schepenbank van Heeze en Leende, gezeteld in Heeze, dateert van vóór 18 april 1294 toen hertog Jan I van Brabant bepaalde dat de schepenen van die bank voortaan om advies zouden gaan in 's-Hertogenbosch. De oudste bewaard

Wapen van Zesgehuchten 1817-1921

gebleven schepenakte is van 1364. In de bank hadden 3 schepenen uit Heeze, 2 uit Leende en 2 uit Zesgehuchten zitting; vermoedelijk was dat al zo in 1364. De schepenbank had eigen costuimen (=rechtregels). Het oudst bekende schepenbankszegel is van 3 juni 1460 en heeft als randschrift S:SCABINORVM VIL-LAM DE HEZE ET DE LEENDE,

Wapen van Leende vanaf 1817

waarbinnen op een geruite ondergrond een boom staat waaraan een schild hangt met drie horens (2,1). Boven de boom staat een ster. Dit zegel wordt tot het einde van het Ancien Régime gebruikt. Niet onmogelijk is dat dit zegel uit het begin van de 14e eeuw stamt omdat de horens nog geen 'banden' of 'snoeren' vertonen. De horens zijn in ieder geval afkomstig van de familie Van Horn, die zeker vanaf 1285 tot 1615 de heerschappij over de drie dorpen heeft gevoerd. Een verklaring voor de ster is nog niet bekend. De boom in het zegelveld kan duiden op de vrijheid, de vrije grondheerlijkheid Heeze. In 1810 worden Heeze, Leende en Zesgehuchten zelfstandige gemeenten en laten zij eigen zegelcachets snijden.

Van Heeze zijn twee verschillende ver-

sies bekend met de keizerlijke Franse adelaar, van Zesgehuchten geen. De gemeente Leende kende er drie: een met Mairie de Leende (depte des bches du rhin) en twee met Mairie de Leende. Arrt D'Eindh: (bouch: du RH:). Het ene is een inktstempel, het andere een lakstempel. Beide werden in 1811 door de Bossche goud- en zilversmid J. van Beugen gesneden. Van geen der drie burgemeesters is het antwoord op de vraag van de Hoge Raad van Adel in 1815 bewaard gebleven. Wij kunnen echter - gezien het resultaat - wel aannemen dat zij alle drie hebben meegedeeld voor de Franse tijd behoort te hebben 'tot het bestuur van drossaard en schepenen der vrije grondheerlijkheid van Heeze, Leende en Zesgehuchten' en als zodanig zullen zij een afdruk van het zegelstempel hebben ingezonden. De Hoge Raad heeft dit probleem door de drie gemeenten te bevestigen in het bezit van een wapen dat voor alle drie was afgeleid van het oorspronkelijke zegel (16 juli 1817). Heeze kreeg het oude zegelveld geheel in een schild geplaatst evenals Zesgehuchten, deze laatste gemeente echter ter onderscheiding met een tweede ster. Leende kreeg het meest juiste wapen omdat - ter onderscheiding van

Wapen van Heeze sinds 1980

de twee overige de boom als schildhouder werd opgenomen. De drie wapens kregen alle de Rijkskleuren. De officiële omschrijving van het Leendse gemeentewapen luidt: 'zijnde van lazuur beladen met drie hoorns van goud, staande twee en een. Het schild ter rechterzijde verzeld van een boom van synople, waarboven een ster van goud'. Het wapen van Zesgehuchten bestaat niet meer door opheffing van die gemeente, terwijl Heeze bij K.B. van 26 juli 1980 (nr. 25) een nieuw wapen werd verleend, dat K. van Berendonk had ontworpen. De oorspronkelijke kleuren van het wapen werden hersteld, terwijl de ster naar het schildhoofd verhuisde. Ook Heeze heeft thans een (eike)boom, die als schildhouder fungeert.

Stempel van Leende uit 1811

De gemeente Leende voert een wapen met foutieve kleuren. Deze zouden moeten worden hersteld. Om het wapen echter duidelijk te onderscheiden van dat van Heeze zou Leende een breuk moeten toepassen, d.w.z. de kleuren moeten omslaan: 'In keel (=rood) drie hoorns van goud. Het schild hangende aan een snoer van goud in een ter rechterzijde ervan geplaatste boom van sinople (=groen), waarboven een ster van goud'.

Valkenswaard

Oorspronkelijk heeft het grondgebied van Valkenswaard deel uitgemaakt van het Echternachse domein van Waalre. In het eerste kwart van de 13e eeuw verschijnt de naam van het dorp in de geschreven geschiedenis als Wederde en Wederze. Ook kerkelijk maakt Valkenswaard aanvankelijk deel uit van (de parochie) Waalre. De oudste vermelding van de kerk van Valkenswaard dateert van 1321. De parochie bestaat in ieder geval in 1340, doch blijft tot in de 16e eeuw bediend worden door de pastoor van Waalre.

De abdij van Echternach heeft tot aan het einde van het Ancien Régime de grondheerlijkheid van Waalre en Valkenswaard bezeten, d.w.z. dat de grondrechten aan die abdij toekwamen. In de 14e en het begin van de 15e eeuw wordt de hoge en lage heerlijkheid Waalre-Valkenswaard door verschillende families in leen gehouden van de prins-bischoep van Luik, na die tijd van de hertog van Brabant. Valkenswaard heeft samen met Waalre één schepenbank gevormd, waarin Valkenswaard drie schepenen heeft geleverd. Van deze schepenbank is al sprake in 1100-1110 en in 1282; schepenbrieven zijn bekend vanaf 1343.

De drie zegeltypen die de schepenbank heeft gebruikt zullen uitvoeriger bij Waalre aan de orde komen. Alle drie vertonen zij echter de heilige Willibrordus in het zegelveld, aanvankelijk vergezeld van een (nog) onbekend voorwerp, dat achtereenvolgens wordt vervangen door de wapenschilden van de families Van Cuyk (gebruikt in de jaren 1426-1574) en Van der Clusen (gebruikt in de jaren 1609-1805), twee van de vele fami-

Valkenswaard

de twee overige de boom als schildhouder werd opgenomen. De drie wapens kregen alle de Rijkskleuren. De officiële omschrijving van het Leendse gemeentewapen luidt: 'zijnde van lazuur beladen met drie hoorns van goud, staande twee en een. Het schild ter rechterzijde verzeld van een boom van synople, waarboven een ster van goud'. Het wapen van Zesgehuchten bestaat niet meer door opheffing van die gemeente, terwijl Heeze bij K.B. van 26 juli 1980 (nr. 25) een nieuw wapen werd verleend, dat K. van Berendonk had ontworpen. De oorspronkelijke kleuren van het wapen werden hersteld, terwijl de ster naar het schildhoofd verhuisde. Ook Heeze heeft thans een (eike)boom, die als schildhouder fungeert.

Stempel van Leende uit 1811

De gemeente Leende voert een wapen met foutieve kleuren. Deze zouden moeten worden hersteld. Om het wapen echter duidelijk te onderscheiden van dat van Heeze zou Leende een breuk moeten toepassen, d.w.z. de kleuren moeten omslaan: 'In keel (=rood) drie hoorns van goud. Het schild hangende aan een snoer van goud in een ter rechterzijde ervan geplaatste boom van sinopel (=groen), waarboven een ster van goud'.

Oorspronkelijk heeft het grondgebied van Valkenswaard deel uitgemaakt van het Echternachse domein van Waalre. In het eerste kwart van de 13e eeuw verschijnt de naam van het dorp in de geschreven geschiedenis als Wederde en Wederze. Ook kerkelijk maakt Valkenswaard aanvankelijk deel uit van (de parochie) Waalre. De oudste vermelding van de kerk van Valkenswaard dateert van 1321. De parochie bestaat in ieder geval in 1340, doch blijft tot in de 16e eeuw bediend worden door de pastoor van Waalre.

De abdij van Echternach heeft tot aan het einde van het Ancien Régime de grondheerlijkheid van Waalre en Valkenswaard bezeten, d.w.z. dat de grondrechten aan die abdij toekwamen. In de 14e en het begin van de 15e eeuw wordt de hoge en lage heerlijkheid Waalre-Valkenswaard door verschillende families in leen gehouden van de prins-bischoep van Luik, na die tijd van de hertog van Brabant. Valkenswaard heeft samen met Waalre één schepenbank gevormd, waarin Valkenswaard drie schepenen heeft geleverd. Van deze schepenbank is al sprake in 1100-1110 en in 1282; schepenbrieven zijn bekend vanaf 1343.

De drie zegeltypen die de schepenbank heeft gebruikt zullen uitvoeriger bij Waalre aan de orde komen. Alle drie vertonen zij echter de heilige Willibrordus in het zegelveld, aanvankelijk verzeld van een (nog) onbekend voorwerp, dat achtereenvolgens wordt vervangen door de wapenschilden van de families Van Cuyk (gebruikt in de jaren 1426-1574) en Van der Clusen (gebruikt in de jaren 1609-1805), twee van de vele fami-

lies die genoemde hoge en lage heerlijkheid hebben bezeten.

In 1810 wordt Valkenswaard samen met Dommelen één gemeente. In 1812 worden zij weer van elkaar gescheiden. Tussen 1810 en 1814 voert iedere gemeente de keizerlijke Franse adelaar in het zegelveld.

De burgemeester van Valkenswaard reageert op 10 maart 1815 op de oproep van de provinciale gouverneur (die weer schreef naar aanleiding van de advertentie van de Hoge Raad van Adel). Hij

Stempel 1810-1814

deelt hem mee dat de gemeente Valkenswaard tot de inlijving van Holland bij het Franse keizerrijk (1810) een wapen in gebruik heeft gehad met de afbeelding van de H. Nicolaas, in bisschoppelijk gewaad, 'zijnde de patroon van de gemeente'. De oorsprong van dit wapen zoekt hij bij het plaatselijk St. Nicolaasgilde!

Dit antwoord van de burgemeester is onjuist. Valkenswaard heeft tot 1810 tot de schepenbank van Waalre-Valkenswaard behoord en heeft dus ook tot 1810 het zegel van deze schepenbank gebruikt. De burgemeester zal ooit het zegelcacht onder ogen hebben gehad (dat volgens hem op dat moment zoek is). Hierop heeft hij (in spiegelbeeld) de H. Wil-

librordus gezien, die zijn linkerhand uitstrekt over iets, wat de burgemeester - door zijn bekendheid met de uitbeelding van Sint Nicolaas - voor een kuip met drie op de rand staande kinderen heeft aangezien. In werkelijkheid strekt Sint Willibrord zijn (rechter)hand uit, doch daarmee houdt hij het familiewapen Van der Clusen (of Van Cuyk) vast. De afbeelding is in die tijd (1815) niet zo duidelijk meer. Dit blijkt ook uit het (oude) gemeentewapen van Waalre, dat in 1817 foutief wordt bevestigd.

De burgemeester vraagt vervolgens een bevestiging van het oude wapen of de verlening van een nieuw wapen, meer overeenkomstig de oorsprong van de naam Valkenswaard. Met name wijst hij op de valkenvangst. Hij stelt een gekroonde valk voor. De Hoge Raad van Adel - niet in staat om alles te verifiëren - bevestigt de gemeente Valkenswaard dan ook op 28 september 1819 in het bezit van het wapen, 'zijnde een blaauw schild beladen met het beeld van St. Nicolaas van goud'. De bevestigingsdatum wijst er overigens op dat de Hoge Raad niet meteen met het schrijven van de burgemeester akkoord is gegaan (anders zou de datum 16 juli 1817 zijn geweest). Als rijksarchivaris mr. J.P.W.A. Smit in 1932 een artikel over de gemeentewapens van Waalre, Valkenswaard en Aalst publiceert, stelt hij daarin voor dat Valkenswaard bij herziening van het wapen de kleuren dient aan te passen en de tekening moet verbeteren. Beter nog vindt hij de toevoeging van een valk 'aan de rechterhand van de heilige'. De gemeente wordt van deze wensen in kennis gesteld.

Met ingang van 1 mei 1934 wordt de voormalige gemeente Valkenswaard verenigd met die van Dommelen en Borckel en Schaft tot de nieuwe gemeente

Gemeentewapen 1819-1934

Valkenswaard. Hiermee vervalt het oude wapen (de oude wapens). Eerst op 9 augustus 1939 gaat de gemeente over tot een verzoek om bevestiging van het wapen dat voor de voormalige gemeente Valkenswaard op 10 oktober 1819 (lees: 28 september 1819) werd bevestigd. Door een foute adressering moet het verzoek worden overgedaan. Dit geschiedt echter eerst op 26 augustus 1940. Op 19 januari 1942 deelt de Hoge Raad van Adel mee dat het wapen van de voormalige gemeente Valkenswaard 'op (overigens niet nader omschreven, JM) historische en heraldische gronden niet aan de tegenwoordige gemeente van die naam kan worden toegekend'. Een (nieuw) passend wapen zal dan op korte termijn worden verleend. Het ontwerp van de Hoge Raad komt 'weloverwogen' en 'in volle vrijheid' tot stand, d.w.z. zonder invloed van de Duitse bezetting! Bij besluit van de waarnemend secretaris-generaal van het Departement

van Algemeene Zaken van 8 juli 1942 wordt de gemeente het volgende wapen verleend: 'in goud een slechtvalk in natuurlijke kleur, gekapt en geschoend van keel, zittende op een vuist, gehandschoend van hetzelfde en vergezeld in den rechter bovenhoek van een posthoorn van hetzelfde, beslagen van zilver, in den linker bovenhoek van een merlet van keel en in den schildvoet van een liele van hetzelfde met afgesneden voet. Het schild gedekt met een gouden kroon van drie bladeren en twee paarlen'.

Dit besluit wordt - in verband met 'den bezettingstijd' - zonder protest aanvaard. Op 18 oktober 1945 echter richt de gemeente een verzoek aan Hare Majesteit om intrekking van het besluit van 1942 en om bevestiging van het oude wapen van de voormalige gemeente Valkenswaard.

De argumenten die de gemeente aanvoert wijzen alle in de richting van de katholiciteit van het grootste gedeelte van de bevolking en van de gemeenteraad. Daarnaast worden oneigenlijke tegenargumenten aangevoerd, zoals het feit dat 'alleen door enkele valkeniers valken werden gevangen en afgericht' en dat 'de valkenvangst al sinds 1750 niet meer voorkram'!

Het verzoek wordt dan ook niet gehonoreerd (12 juli 1946). Een nieuw verzoek op 17 oktober 1947 wordt op 12 april 1948 eveneens negatief beantwoord. Van dit antwoord wordt deken H. Manders in kennis gesteld.

In 1950 gaat de gemeente officieus het oude wapen opnieuw gebruiken. Ook deken Manders zit niet stil. Hij weet de vier katholieke kerkbesturen ertoe te

brengen gezamenlijk een verzoek aan de gemeenteraad te richten om met klem te bevorderen dat het oude gemeentewapen wordt hersteld. De gemeenteraad behandelt dit verzoek op 14 augustus 1952 en besluit opnieuw een beargumentteerd verzoek aan Hare Majesteit te richten. Dit wordt op 5 september 1952 verzonden en een copie wordt in handen gesteld van deken Manders. Ook de commissaris van de koningin in de provincie wordt ingeschakeld, maar achteraf constateert deze dat zijn inmenging geen resultaat heeft gehad.

De argumentatie in het verzoek is mijns inziens geen andere dan die in 1945 en 1947. Ook nu is het advies van de Hoge Raad van Adel tot tweemaal toe negatief. De minister van Binnenlandse Za-

Gemeentewapen 1942-1954

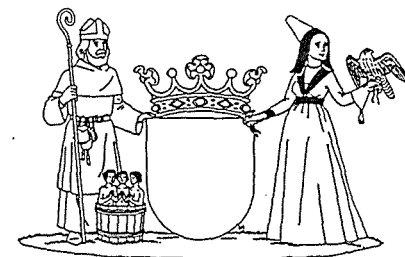
ken wijkt echter van beide adviezen af en gaat uit van de 'bevestiging' van 1819 (een fout van de Hoge Raad zelf). Op 28 januari 1954 vraagt hij Hare Majesteit het verzoek van de gemeente te honoreren. Op 19 maart 1954 bereikt B en W het bericht van de minister dat bij K.B. van 10 februari 1954 het besluit uit 1942 is ingetrokken en de gemeente is beves-

tigd in het gebruik van het vóór 1 mei 1934 gevoerde wapen: 'in azuur het beeld van St. Nicolaas, houdend in de rechterhand een kromstaf, terwijl hij de linkerhand beschermend uitstrekt boven drie kinderfiguren, staande op de rand van een kuip, het geheel geplaatst op een grond, alles van goud'.

Nog diezelfde dag wordt deken Manders door de burgemeester ingelicht, enkele dagen later ook het kerkbestuur van St. Nicolaas en de rijksarchivaris.

Trots publiceert een journalist in het Eindhovens Dagblad van 23 maart 1954 een artikel over dit 'herstel' onder de kop 'Van Valkenswaard begint de victorie!' Nog in 1982 staat deze krant achter dit standpunt. Dit artikel echter trekt de aandacht van de heraldisch goed onderlegde F. van Ettö uit Eindhoven.

In de laatste dagen voor zijn overlijden schrijft deze een overigens onvoltooid gebleven stuk ten behoeve van B en W

Voorstel van F. van Ettö (tekening H. 't Jong)

van Valkenswaard (december 1983). Hierin pleit hij voor het verwijderen van de heilige uit het wapenschild op heraldisch-historische gronden. Zijn

brengen gezamenlijk een verzoek aan de gemeenteraad te richten om met klem te bevorderen dat het oude gemeentewapen wordt hersteld. De gemeenteraad behandelt dit verzoek op 14 augustus 1952 en besluit opnieuw een beargumenteerde verzoek aan Hare Majesteit te richten. Dit wordt op 5 september 1952 verzonden en een copie wordt in handen gesteld van deken Manders. Ook de commissaris van de koningin in de provincie wordt ingeschakeld, maar achteraf constateert deze dat zijn inmenging geen resultaat heeft gehad.

De argumentatie in het verzoek is mijns inziens geen andere dan die in 1945 en 1947. Ook nu is het advies van de Hoge Raad van Adel tot tweemaal toe negatief. De minister van Binnenlandse Za-

Gemeentewapen 1942-1954

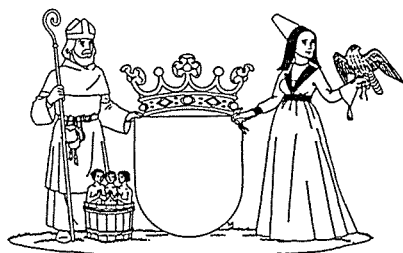
ken wijkt echter van beide adviezen af en gaat uit van de 'bevestiging' van 1819 (een fout van de Hoge Raad zelf). Op 28 januari 1954 vraagt hij Hare Majesteit het verzoek van de gemeente te honoreren. Op 19 maart 1954 bereikt B en W het bericht van de minister dat bij K.B. van 10 februari 1954 het besluit uit 1942 is ingetrokken en de gemeente is beves-

tigd in het gebruik van het vóór 1 mei 1934 gevoerde wapen: 'in azuur het beeld van St. Nicolaas, houdend in de rechterhand een kromstaf, terwijl hij de linkerhand beschermend uitstrekt boven drie kinderfiguren, staande op de rand van een kuip, het geheel geplaatst op een grond, alles van goud'.

Nog diezelfde dag wordt deken Manders door de burgemeester ingelicht, enkele dagen later ook het kerkbestuur van St. Nicolaas en de rijksarchivaris.

Trots publiceert een journalist in het Eindhovens Dagblad van 23 maart 1954 een artikel over dit 'herstel' onder de kop 'Van Valkenswaard begint de victorie!' Nog in 1982 staat deze krant achter dit standpunt. Dit artikel echter trekt de aandacht van de heraldisch goed onderlegde F. van Eетро uit Eindhoven.

In de laatste dagen voor zijn overlijden schrijft deze een overigens onvoltooid gebleven stuk ten behoeve van B en W

Voorstel van F. van Eетро (tekening H. 't Jong)

van Valkenswaard (december 1983). Hierin pleit hij voor het verwijderen van de heilige uit het wapenschild op heraldisch-historische gronden. Zijn

voorstel wordt het best verwoord door bijgaande afbeelding, waarin zowel Sint Nicolaas als de valk (op de hand van Ma-

Gemeentewapen sinds 1954

ria van Bourgondië) als schildhouders fungeren. Het wapenschild is nog blanco gelaten.

Valkenswaard zou hier zelf een aantal voor die gemeente typische wapenfiguren kunnen opnemen. De kleuren, die Van Eетро voor de schildhouders voorstelt (zwaar, rood, goud en zilver) zouden ook in het wapen moeten voorkomen.

Naast heraldisch-historische argumenten kunnen ook andere argumenten worden genoemd. Een gemeente is een bestuurlijke instelling, géén kerkelijke. Het huidige wapen is gebaseerd op een foute interpretatie van het oude zegel door de burgemeester in 1815. Het toekennen van het wapen in 1942 is geheel volgens de voor- en naoorlogse regels van de Hoge Raad geschied en dus geen werk van de Duitse bezetter (anders zou ook de gemeente Waalre wel om een ander wapen hebben verzocht). Ook het argument dat de gemeente zich al eeuwen verbonden voelt met Sint Nicolaas kan

niet worden gebruikt. Welgeteld heeft de Valkenswaardse gemeenschap met zekerheid 467 jaar aangekeken tegen de voorstelling van Sint Willibrord, 'slechts' 147 jaar tegen die van Sint Nicolaas.

Het idee van Van Eетро is heraldisch en historisch goed en verdient een verdere uitwerking. Als wapentekens zouden de symbolen uit de familiewapens Van Cuyk en/of Van der Clusen kunnen worden gebruikt. Ook kunnen afbeeldingen worden opgenomen, die de 'geschiedenis' van Valkenswaard uitdrukken: een varken, een valk en/of een sigaar.

In ieder geval verdient Valkenswaard een (ver)beter(d) wapen!

◆ ◆ ◆
KRONIEK VAN DE KEMPEN 1987 ◆

7 (1989)

Het gemeentewapen van Bergeijk

Bergeijk wordt in 1137 voor het eerst in de bronnen genoemd. Toen werd de Sint Jacobsabdij te Luik bevestigd in o.a. het bezit van de helft van de villa (= dorp) Bergeijk. Ook de abdij van Thorn had bezit onder Bergeijk. Luyksgestel behoorde oorspronkelijk tot de heerlijkheid van Bergeijk. Het bestaan van een heerlijkheid duidt op het bestaan van heren. Deze heren van Bergeijk menen wij te herkennen in een familie Van Eyck, die als wapen een zilveren schild met drie verkorte zwarte palen voerde. Dit geslacht zal voor de komst van de hertog van Brabant de heerlijke rechten met genoemde abdij hebben gedeeld. In het begin van de 14e eeuw doet de familie Van Eyck afstand van haar laatste rechten ter plaatse. Het dorp Bergeijk behoorde zeker van 1283 tot 1468 tot de hertogelijke schepenbank van Eersel. Hieruit blijkt dat de hoge rechtsmacht in handen was van de hertog van Brabant, die dit recht mogelijk in 1203 heeft verworven van de graaf Van Gelre.

Wapen der heren van Bergeijk, 13e-14e eeuw.

De Sint Jacobsabdij te Luik had onder Begerijk echter ook een schepenbank, waarvan sporen zijn terug te vinden in 1417-1444, misschien al in 1326. Verder onderzoek zal moeten uitmaken of deze schepenbank ook in later tijd nog heeft

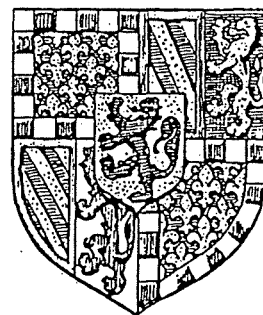
gefunctioneerd en wat de precieze betekenis van die bank was. Vermoedelijk was deze schepenbank vergelijkbaar met die van de abdij van Tongerlo te Hapert of die van het klooster Postel te Reusel. In ieder geval heeft de Brabantse hertog in 1460 zoveel rechten ter plaatse in handen dat hij aan het dorp Bergeijk vrij-

Wapen van Karel de Stoute en vuurslag op een van diens munten.

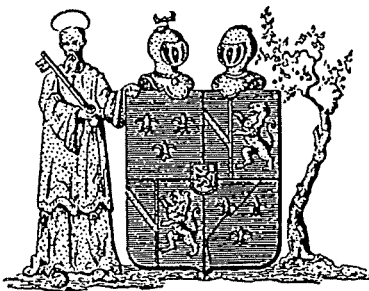
heidsrecht kan verlenen. Tegelijk stelt hij aldaar een schepenbank in waaronder ook Westerhoven, Riethoven, Dommelen, Borkel en Schaft ressorteren. Bovendien verleent hij aan genoemde schepenbank het recht om zijn volle wapen in het zegel te voeren. Het oudste bekende zegel dat bewaard is gebleven dateert van 1488. Dit vertoont binnen het randschrift 'Sigillvm Scabinorum ville de Bergeyck', een ondergrond waarop (heraldisch) links een eik en (heraldisch) rechts Sint Petrus met één sleutel in zijn rechterhand. Tussen beide figuren staat het wapen van de hertog zoals dat even-

eens is uitgebeeld op zijn munten, d.w.z. met drie lelies (2,1) in het eerste en vierde kwartier in plaats van het (correcte) met lelies bezaaide veld. Boven het wapenschild zien wij een vuurslag, eveneens ontleend aan een munt van de Brabantse Hertog. Door deze overeenkomsten lijkt het waarschijnlijk dat de in 1460 ingestelde schepenbank een munt als voorbeeld voor de stempelsnijder heeft gebruikt. Genoemd zegel blijft - met uitzondering van de Franse tijd - tot 1810 in gebruik. In 1811 wordt het cachet meegegeven aan de Eindhovense vrederechter en wordt nooit meer terug ontvangen. Naar aanleiding van de advertentie van de Hoge Raad van Adel en de herhaalde oproepen van de provinciale gouverneur reageert de burgemeester van Bergeijk op 23 maart 1815 met de mededeling dat hij geen afdruk kan overleggen omdat het cachet sinds 1811 niet meer voorhanden is. Hij weet echter dat het oude wapen (lees: zegel) Sint Petrus met een sleutel in zijn hand vertoont de alsmede een boom op een berg, 'het-

Wapen van Karel de Stoute.

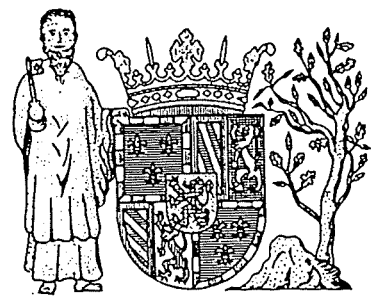
welk toepasselijk is op den naam der gemeente'. Waarschijnlijk heeft de Hoge Raad toch nog verzocht om een afdruk, reden waarom de burgemeester op 20 april 1815 een afdruk toezendt, 'het enige dat hij heeft kunnen vinden'. Het is echter een onduidelijk en nogal versleten exemplaar. Wel omschrijft hij het randschrift. De Hoge Raad bevestigt de gemeente Bergeijk op 16 juli 1817 in het bezit van het volgende wapen 'zijnde gevierendeeld waarvan het eerste en vierde van lazuur, beladen met drie leliën van goud, staande twee en een tweede en derde partie, het eerste van lazuur beladen met een bande van goud; het tweede van lazuur beladen met een klimmende leeuw van goud, voor surtoot van lazuur beladen met een klimmende leeuw van goud. Het schild gedekt met twee helmen van goud, getralied, geboord en gecierd van hetzelfde, gevoerd van keel. Ter rechterzijde vastgehouden door St. Petrus, ter linkerzijde door een eikenboom staan op een berg, alles van goud.' Het originele wapendiploma is ca. 1900 bij een brand in het gemeentehuis verlo-

Wapen van Bergeijk, 1817-1958.

ren gegaan. Voor genoemde omschrijving hebben wij gebruik gemaakt van een afschrift uit 1838 dat onzes inziens exacter is dan het afschrift van P.N. Panken. Het gemeentebestuur hield het echter nog tot 1957 uit zonder diploma.

Toen werd de behoefte gevoeld aan een nieuw exemplaar en verzochten B. en W. aan de Hoge Raad van adel om een duplicaat van het diploma van 1817. In hun schrijven gaven zij echter tevens aan wat hun wensen ten aanzien van een nieuw wapen zouden zijn. Hierop volgt een briefwisseling, die bij schrijven van 8 augustus 1957 leidde tot een verzoek aan Hare Majesteit om wapenwijziging. Het gemeentebestuur verzocht tevens om de antieke hertogskroon op het schild te plaatsen. Dit laatste werd niet geaccepteerd. Bij KB van 25 maart 1958 (nr. 2) werd aan de gemeente Bergeijk het volgende wapen verleend: 'Gevierendeeld: I en IV van azuur, beladen met drie leliën van goud, omzoomd van zilver en keel; II gedeeld: a geschuimbalkt van goud en azuur, van zes stukken, omzoomd van keel; b van sabel, beladen met een leeuw van goud, getongd en genageld van keel; III gedeeld: a geschuimbalkt van goud en azuur, van zes stukken, omzoomd van keel; b van zilver, beladen met een leeuw van keel, gekroond, getongd en genageld van goud. Over alles heen een schild van goud, beladen met een leeuw van sabel, getongd en genageld van keel. Het wapenschild gedekt met een gouden kroon van drie bladeren en twee paarlen en ter linkerzijde vergezeld van een eikeboom en ter rechterzijde van het beeld van de Heilige Petrus, dragende in zijn rechterhand een sleutel, alles van goud.' De wapenteke-

Wapen van Bergeijk sinds 1958.

ning op het diploma geeft de eikeboom weer op een berg, waarvan in de omschrijving geen sprake is. Het geheel is op de tekening geplaatst op een ondergrond die eveneens in de omschrijving ontbreekt.

De gemeente Bergeijk voert een mooi wapen met een ruim 500-jarige geschiedenis. De band tussen Karel de Stoute, hertog van Bourgondië en Brabant en de gemeente Bergeijk blijft hierdoor levend. De afbeelding zou echter nog mooier worden als de eik wat forser van gestalte zou zijn en als zowel de berg, de eik en Sint Petrus in natuurlijke kleuren zouden worden weergegeven.

Hoogeloon

De huidige gemeente Hoogeloon c.a. is ingesteld bij Keizerlijk Decreet van 14 mei 1810 en bestaat uit de kerkdorpen Hoogeloon, Hapert en Casteren. De oudste vermeldingen van alle drie de dorpen hangen samen met schenkingen aan kloosters: Hapert (in 710 aan de abdij van Echternach), Casteren (omstreeks 1145 aan het klooster van Postel) en Hoogeloon (in 1186 aan de abdij van Tongerlo).

Van deze drie kloosters wordt de abdij van Tongerlo de voornaamste bezitter in twee van de drie kerkdorpen: de kerken van Hoogeloon en Hapert, de patroonaatsrechten van die kerken, die tienden aldaar, enz. Ook weet de abdij zoveel

Zegel van de schepenbank van Eersel

grond te verwerven dat van een grondheerlijkheid van die abdij sprake is. Deze grondheerlijkheid van Tongerlo is vergelijkbaar met die van Postel onder Reusel (zie het artikel over het gemeentewapen van Reusel). De hoge heerlijkheid van de drie kerk-

Stempel van Hoogeloon 1810-1814.

dorpen komt in 1203 in handen van de hertogen van Brabant. Deze rechtsmacht wordt later uitgeoefend door de hoogschout van 's Hertogenbosch. Alle drie de kerkdorpen behoorden tot de hertogenlijke schepenbank van Eersel, met zekerheid vanaf 1311. Met hoeveel schepenen die dorpen in die bank zitting hadden is niet bekend, doch in 1526 is sprake van twee Eerselse schepenen, die inwoners zijn van Hoogeloon. Op dat tijdstip zijn echter Bergeijk, Westerhoven, Riethoven, Borkel, Schaft en Dommelen al van de bank van Eersel afgesplitst.

Naast de schepenbank van Eersel had de abdij van Tongerlo onder Hapert en Hoogeloon een eigen schepenbank (van de grondheerlijkheid). Hierin hadden zeven schepenen zitting. Deze bank wordt in 1327 voor het eerst genoemd en weet zich tot het midden van de 17e eeuw te handhaven. In 1559 worden de dorpen Hapert, Hoogeloon en Casteren door de hertog van Brabant verpand. Hierdoor worden de dorpen losgemaakt van de bank van Eersel en gaan zij een eigen schepenbank vormen, die zowel de hoge, middelbare als lage rechtsmacht heeft. Als in 1618 de verpanding wordt

afgelost blijft deze schepenbank bestaan. De hoge rechtsmacht valt dan weer terug in handen van de hertog. De schepenbank van de grondheerlijkheid gaat vermoedelijk bij de Politieke Reformatie (1660) in de schepenbank van Hapert, Hoogeloon en Casteren op. Volgens een 17e-eeuws bericht hadden in die bank drie schepenen uit Hapert en twee uit zowel Hoogeloon als Casteren zitting. De bank werd gespannen te Hoogeloon en volgde de costuimen (= rechtsregels) van Antwerpen. Tot de verpanding van 1559 werd het schepenbankzegel van Eersel gebruikt. Voor zaken die de grondheerlijkheid van Tongerlo aangingen kende de Tongerloze schepenbank een eigen zegel, dat vermoedelijk omstreeks 1435 werd vervaardigd. De oudst bekende afdruk dateert echter van 1479 en vertoont ons binnen het randschrift: S. Scabinorv (m). De Hap(er)t et Loen de Heilige Severinus, bisschop van Keulen, met mijter en staf

Gemeentewapen 1819-1958.

ten voeten uit, geplaatst voor een struik of boom. Dit zegel werd vanaf 1559 ook gebruikt door de schepenbank van Hapert, Hoogeloon en Casteren. Het bleef in gebruik tot 1810.

In de jaren 1810-1814 was ook in Hoogeloo het in alle gemeenten uniforme stempel met de Keizerlijke Franse adelaar in gebruik. Dit stempel had als rand-schrift: Mairie d'Hoogeloo (Bouches du Rhin), d.w.z. gemeente van Hoogeloo (Monden van de Rijn). De oproep van de Hoge Raad van Adel (5 januari 1815) en de herhaalde oproepen van de

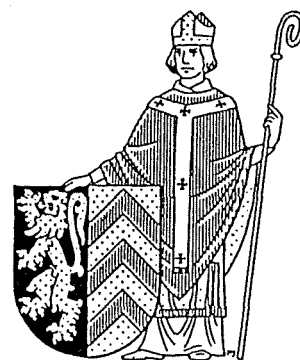
Gemeentewapen 1958-1986.

provinciale gouverneur moesten voor wat betreft Hoogeloo nog worden gevolgd door een persoonlijke benadering door die gouverneur. Bij besluit van 20 februari 1816, nr. 69 werd op 20 september 1819 door de Hoge Raad van Adel als wapen voor de gemeente Hoogeloo bevestigd: 'zijnde een blaauw schild, beladen met een klimmende gouden leeuw'.

Het idee voor dit wapen stamde van burgemeester J. Swalen, die op 31 oktober 1815 had meegedeeld dat de gemeente voordien een wapen (lees: zegel) voerde met een bisschop, doch dat het zegelstempel sinds 1811 zoek was. Hij verzocht toen een nieuw wapen 'verbeel-

dende eenvoudig een klimmende leeuw'. Of hij hierbij heeft gedacht aan het Brabantse wapen, is onduidelijk. Hij verzuimde echter de kleuren voor het wapen op te geven waardoor het van de Rijkskleuren werd voorzien.

Bij KB van 4 maart 1958, nr. 9 werd de gemeente Hoogeloo, Hapert en Casteren bevestigd in het gebruik van het wapen 'van azuur, beladen met een klimmende leeuw van goud, getongd en genageld van keel. Het schild gedekt met een gouden kroon van drie bladeren en twee paalen'. De oorzaak voor dit nieuwe KB was gelegen in het feit dat het oude wapendiploma ontoonbaar was geworden door beschadiging en dat de secretaris van de Hoge Raad van Adel bij aanvraag door het gemeentebestuur voor een nieuw diploma voorstelde een kroon aan het wapen toe te voegen. Vanaf 1977 werd de gemeente benaderd door particulieren, die aanwijzingen hadden dat Hoogeloo c.a. vóór 1819 een ander wapen had gevoerd. Op verzoek van het college van B en W bracht het Streekarchief Zuid-Oost Brabant in oktober 1985 een rapport uit 'Naar een nieuw gemeentewapen voor Hoogeloo c.a.'. Hieruit werd duidelijk, dat Hoogeloo c.a. sinds het midden van de 15e eeuw een zegel had gebruikt voor de (lage) schepenbank van de grondheerlijkheid van de abdij van Tongerlo aldaar, dat in 1559 werd gecontinueerd door de (hoge) schepenbank van Hapert, Hoogeloo en Casteren en dat tot 1810 in gebruik bleef. Het zegel vertoont de H. Severinus, aartsbisschop van Keulen en kerkpatroon van Hapert, de oorspronkelijke zetel van de schepenbank. Ondanks eventuele andere mogelijkheden

Gemeentewapen vanaf 1986.

werd in het rapport geadviseerd deze heilige als schildhouder van het nieuwe wapenschild op te nemen om de enige historische zegelfiguur niet verloren te laten gaan. Het nieuwe wapen zelf zou een combinatie worden waarin de oorspronkelijke symbolen van de 'heren' van de drie kerkdorpen herkenbaar zijn: de leeuw van de hertogen van Brabant en de kepers van de abdij van Tongerlo. De leeuw betekende ook een continuatie van de 'oude' leeuw van 1819 (1958), terwijl de drie kepers van Tongerlo tevens de drie kerkdorpen symboliseren.

Bij KB van 27 maart 1986, nr. 40 werd het volgende wapen aan de gemeente Hoogeloo verleend: 'Gedeeld, I in sabel een leeuw van goud, getongd en genageld van keel, II in goud drie kepers van keel. Het schild ter linkerzijde gehouden door de Heilige Severinus, aartsbisschop van Keulen, na natuurlijke kleur, met een mijter van zilver, geboord en gevoerd van goud, gekleed in een albe van zilver, een overtuniek van goud, geboord van keel, een antieke kazuifel van keel, gevoerd van goud, een pallium van zilver, beladen met vijf breedarmige kruisjes van sabel en met franje van goud, geschoeid van goud en houdende in de linkerhand een kromstaf eveneens van goud.'

Waalre

In het begin van de achtste eeuw schonk Aengibald, zoon van Hildibold al zijn land in de 'villa Watriloe' op de rivier de Dutmala aan bisschop Willibrord, die deze schenking doorgaf aan de abdij van Echternach. Het geheel werd omschreven als akkerlanden met kampen, beemden, weiden, wateren, waterlopen, roerend en onroerend, een bos, acht hoeven met mannen en lijfeigenen en met al hun vee. In het begin van de dertiende eeuw

Zegel Waalre 1343-1413.

is sprake van 24 of 25 hoeven, waartoe met zekerheid de hoeven te Loon, Valkenswaard en Broekhoven behoorden. Ook was toen sprake van een molen. De grondheerlijkheid van Waalre en Valkenswaard is tot aan het einde van het Ancien Régime in handen van de abdij gebleven. De abdij stelde te Waalre de meier of schout en de schepenen aan, met zekerheid tot ca. 1500.

Van schepenen te Waalre is al sprake in 1100-1110, als de aartsbisschop van Keulen naar aanleiding van een klacht van de abt van Echternach een onderzoek laat instellen naar wangedragingen van

de abdijschepenen. De voogd van de aartsbisschop moest toen de zeven schepenen van Waalre samenroepen en beëdigden om recht te kunnen spreken en om de rechten van de voogden vast te stellen. In 1276 wordt een overdracht vermeld voor cijnslieden en getrouwen van de abt, in 1282 wordt echter weer gesproken van schepenen. De door de abt aangestelde meier of schout oefende te Waalre, namens de abt, de hoge en lage jurisdictie uit. De berechting van misdaden moest hij overlaten aan de heer Van Herlaar, die wij als de abdijschepenen beschouwen. Beide functionarissen kregen hun deel van de gerechtelijke boeten. In 1282 wordt hierover tussen de abt en de voogd een regeling getroffen. Hieruit vloeit onzes inziens de splitsing voort van het gebied in de heerlijkheid Waalre-Valkenswaard enerzijds en de heerlijkheid Aalst anderzijds.

Van invloed van de Hertog van Brabant is eerst sprake in 1276. In 1368 en 1397 nemen de Brabantse hertogen de inwoners van Waalre-Valkenswaard onder hun bescherming en in 1369 geeft de her-

Zegel Waalre 1426-1574.

Zegel Waalre 1609-1805.

tog aan de schout van 's Hertogenbosch opdracht om aldaar een onderzoek te verrichten naar de rechten in de heerlijkheid van zowel de hertog als van de heer van Perwez. In 1411 blijkt de hertog zoveel invloed te kunnen uitoefenen dat de

Fragmentzegel Aalst 1540.

abt op zijn verzoek Hendrik van Ranst met de waarneming van de heerlijkheid belast. Toch zet de hertog in 1412 in de persoon van Jan van Cuyk, heer van Hoogstraten, zijn eigen mannetje ter plaatse neer. De schout en schepenen, die al hulde en eed hadden gedaan aan Van Ranst, wilden dit niet doen aan Van Cuyk en verzochten de abt dan ook om bescherming.

Wij nemen aan dat de Echternachse partij het loodje heeft moeten leggen omdat Jan van Cuyk nog in 1412 de dorpen Waalre, Valkenswaard en Aalst in leen verhief 'na opdracht door de prins van Luik' en omdat het zijn wapen is, dat het nieuwe schependomszegel sierde! De prins-bisschop van Luik wordt in de periode 1368-1435 als leenheer van genoemde dorpen genoemd.

Zegel Aalst 1591.

Nog tijdens het leven van Van Cuyk worden er echter weer anderen met de dorpen beleend en het geheel van 'heren' van de drie dorpen blijft een wirwar

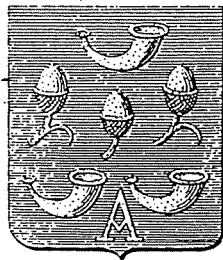

Gemeentewapen Waalre 1817-1942.

totdat mr. Huybrecht van der Clusen, ridder en secretaris van de bisschop van Kamerijk, op 26 juni 1551 de dorpen in handen krijgt.

Het oudste schependomszegel hangt aan een oorkonde van 1343.

Dit blijft tenminste in gebruik tot 1413 en vertoont binnen het randschrift + S. IUSTICIE. SCABINORVM. DE. WAELRE. ET. DE. WEDERT. de H. Willibrord met de kromstaf in zijn linker- een boek in zijn rechterhand. Hij is blootshoofds. Links van hem staat een schildje (?) met mogelijk een pompeblad

Gemeentewapen Aalst 1817-1922.

(of is het een omgekeerde mijter?). Het tweede zegelstempel met zekerheid vanaf 1426 in gebruik, laat binnen het randschrift + SIGILLVM. SCABINORVM. DE. WAELRE. ET. DE. WEERT de gemijterde bisschop voor een bloeiende struik zien. De hand, die in het oudste zegel het boek vasthield, rust hier op het schild met het wapen van Jan van Cuyk, heer van Hoogstraten. Het derde en laatst bekende zegelstempel, met zekerheid van 1609 tot 1805 in gebruik, geeft binnen het randschrift + SIGILLVM.

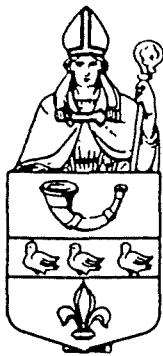

Gemeentewapen Waalre 1942-1960.

SCABINORVM. IN. WAELRE. ET. WEERT een identieke voorstelling. Het wapen Van Cuyk is hier echter vervangen door dat van de familie Van der Clussen, waaraan een hartschild met een horen is toegevoegd.

In 1386 is sprake van een schepenbank te Aalst. De oudst bekende zegels hangen aan oorkonden van 1452 en 1540 en vertonen binnen het randschrift SIGILLVM. SCABINORVM. DE. AELST een schield waarop een barensteel (?) en drie horens (2,1) en in de schildvoet de letter A. In 1591 werd een nieuw stempel gesneden dat binnen het randschrift S:SCABINORVM. DE. AELST een fraai wapenschild laat zien waarop de drie horens (1-2) zijn gecombineerd met drie eikels (2,1), terwijl de letter A in de schildvoet is blijven staan. Ook dit stempel is verloren gegaan, want in het begin van de 19e eeuw wordt een grover gesneden exemplaar gebruikt waarop het jaartal 1591 ontbreekt.

Naar aanleiding van de advertentie van de Hoge Raad van Adel schrijven de burgemeester van Waalre en Aalst respectievelijk op 20 maart en 26 oktober 1815 beiden aan de gouverneur der provincie dat zij bevestiging wensen van de tot dan toe gebruikte wapens. Beide gemeenten worden daarop op 16 juli 1817 bevestigd in het bezit van hun wapens: Waalre: zijnde een gevierendeeld schild, het eerste en vierde van lazuur beladen met drie burgten, staande twee en een, het tweede en derde van lazuur beladen met drie sespuntige sterren, staande twee en een, een coeur een schild van

Gemeentewapen Waalre vanaf 1960.

goud (volgens de tekening op het diploma beladen met een leeuw van keel), achter het schild de tak eens booms en vastgehouden door St. Willibrordus, alles van goud; Aalst: zijnde van lazuur beladen met drie eikels en vergezeld van drie hoorns en en pointe de letter A, alles van goud.

In 1923 worden de gemeenten Waalre en Aalst samengevoegd tot een nieuwe gemeente Waalre. In feite nog als gevolg hiervan wordt de gemeente einde 1940 benaderd door uitgeverij de Branding te De Bilt, die de gemeente wijst op het ontbreken van een gemeentewapen van de nieuwe gemeente Waalre en aanbiedt een ontwerp te maken. Dit ontwerp komt er en wordt voorgelegd aan de Rijksarchivaris. Het uiteindelijke ontwerp, dat door de gemeenteraad op 14 januari 1941 werd goedgekeurd, wordt door de Hoge Raad van Adel verworpen onder mededeling dat een meer 'passend' wapen zal worden verleend. Dit gebeurt tenslotte bij besluit van de waarnemend secretaris-generaal van het Departement van Algemene Zaken op 8 juli 1942 (no. 398): 'in goud een dwarsbalk van keel, beladen met drie metletten van zilver, van boven vergezeld van eenen posthoorn van keel, beslagen van zilver van onderen van eene lelie van keel met afgesneden voet. Het schild gedekt met eene gouden kroon van drie bladeren en twee paarlen.' De gemeente is met deze gang van zaken niet tevreden en protesteert. Het mag niet baten. Als in het begin der vijftiger jaren de gemeente Valkenswaard succes heeft met het herstel van het 'oude' wapen, is dit voor Waalre reden een nieuwe poging te doen. Contact met de Hoge Raad van Adel leert echter dat aan wapenwijziging niet kan worden gedacht. Wél is men bereid de H. Willibrord als schildhouder te accepteren. Bij KB van 30 januari 1960 (nr. 21) verdwijnt de kroon van het schild en gaat een gouden St. Willibrord als schildhouder achter het schild staan. De gemeente heeft nadien de heilige nog

van voeten voorzien. De gemeente Waalre bezit een historisch onjuist doch fraai wapen. Nog fraaier zou het worden indien de heilige, die bijna dertien eeuwen met de Waalrese gemeenschap is verbonden, in natuurlijke kleuren zou worden uitgebeeld.

KRONIEK VAN DE KEMPEN

9
1989

bibliotheek streekarchief
nr --- 91/728 ---
regio eindhoven - kempenland

Deel 9

Het wapen van de voormalige gemeente Borkel en Schaft

De vroegste vermelding van het dorp Borkel vinden wij in een oorkonde van 12 april 1299, toen hertog Jan II van Brabant op verzoek van de pastoor, de vrouw en de inwoners van Bergeijk zekere hem toebehorende allodiale goederen, waaronder de novale tiende van Borkel in de parochie Bergeijk, voor het onderhoud van een nieuw gesticht altaar ter ere van OLV in de kerk van Bergeijk bestemde. Bij de uitgifte van de gemeenschappelijke gronden door de Brabantse hertog op 24 september 1331 aan die van Bergeijk en Westerhoven blijkt dat het grondgebied van Borkel binnen de grenzen van die gronden was gelegen. De ligging van het dorp wordt in de Brabantse leenregisters uit de 14e eeuw nu eens in de parochie Westerhoven, dan weer in de parochie Bergeijk aangegeven. Ook de schepenakten van 's-Hertogenbosch kennen deze manier van aangeven.

Schaft vinden wij omstreeks 1340 voor het eerst in de bronnen terug en wel in het hertogelijke cijnsregister binnen de kring Eersel: de familienaam Van den Scaven, het toponiem 'van der Scaven' en een goed (= hoevecomplex) genaamd Scave. In de uitgiftebrief van de gemeenschappelijke gronden door de abt van Echternach op 14 december 1326 aan zijn lieden van Waalre en Valkenswaard wordt met geen woord gerept over Schaft, terwijl dit (latere) dorp binnen de toen genoemde grenzen was gelegen. Schaft behoorde dus tot het domein van Echternach. Echternach bezat hier later nog de tiende: de Hoofd- of Grote tiende. Ook bij Schaft doet zich wat de parochiële indeling betreft hetzelfde probleem voor als bij Borkel. Nu eens heet Schaft in de parochie

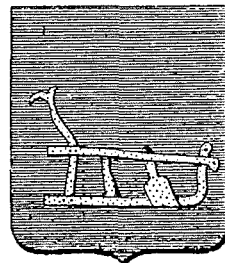

Het stempel uit 1811

Valkenswaard, dan weer in de parochie Westerhoven te zijn gelegen. Minder problemen zijn er voor wat betreft de rechtsmacht over de beide dorpen. Zowel Borkel als Schaft ressorteerde onder de hertogelijke schepenbank van Eersel. Voor Borkel is dit logisch gezien de hertogelijke bezittingen en rechten ter plaatse, voor Schaft echter niet. Het is niet uitgesloten dat Echternach in Schaft beperkte rechtsmacht heeft uitgeoefend. Hiervan zijn echter tot heden nog geen sporen gevonden. Ook de rechten van het kapittel van Sint Servaas te Maastricht in beide dorpen zijn nog onvoldoende onderzocht. Opvallend is in ieder geval dat het familiewapen Van der Schaft een duidelijke relatie met Bergeijk aangeeft i.p.v. met Waalre-Valkenswaard. Zoals wij al eerder hebben geschreven werd in 1468 de schepenbank van Bergeijk van de bank van Eersel afgesplitst. Tot deze nieuwe schepenbank behoorden Bergeijk, Westerhoven, Riethoven, Dommelen, Borkel en Schaft. In de jaren 1626-1658 maakte beide dorpen deel uit van de (pand)heerlijkheid Bergeijk.

Tot de instelling van de gemeente Borkel en Schaft per 1 januari 1811 hebben beide dorpen gebruik gemaakt van de symbolen van de schepenbank van Eersel (tot 1468) en Bergeijk (1468-1810). In 1811 maakte de nieuwe gemeente gebruik van een in ieder dorp voorkomend stempel van de 'Mairie', voorzien van de gekroonde keizerlijke Franse adelaar.

Naar aanleiding van de oproep van de Hoge Raad van Adel, schreef de burgemeester van Borkel en Schaft op 11 maart 1815 aan de gouverneur der provincie dat zijn gemeente voorheen met die van Bergeijk, Westerhoven en Riethoven een dingbank (= schepenbank) had uitgemaakt en dus een en hetzelfde wapen had gevoerd. Hij vindt dat, omdat de gemeente thans zelfstandig is, zijn gemeente 'een afzonderlijk wapen voerd (lees: behoort te voeren) tot staving van zodanige actens en extracten'. Zijn voorstel is dan ook om in het wapen van de gemeente 'de Ploeg' op te nemen, 'als zijnde de landbouw de voornaamste inkomsten dezer gemeente en

Het gemeentewapen 1818-1934

wel het eenigste, dat eenigszins het bestaan der inwoners opleverd.'

De Hoge Raad van Adel heeft geen reden gezien om van het voorstel van de burgemeester af te wijken. Op 14 oktober 1818 verleent dit college dan ook het volgende wapen: zijnde een schild van lazuur, beladen met een ploeg van goud.

De gemeente Borkel en Schaft werd per 1 mei 1934 verenigd met die van Valkenswaard en Dommelen tot de huidige gemeente Valkenswaard. Door deze vereniging kwamen de oude gemeentewapens te vervallen.

◆◆◆◆◆

Dommelen

wel het eenigste, dat eenigszins het bestaan der inwoners opleverd.'

De Hoge Raad van Adel heeft geen reden gezien om van het voorstel van de burgemeester af te wijken. Op 14 oktober 1818 verleent dit college dan ook het volgende wapen: zijnde een schild van lazuur, beladen met een ploeg van goud.

De gemeente Borkel en Schaft werd per 1 mei 1934 verenigd met die van Valkenswaard en Dommelen tot de huidige gemeente Valkenswaard. Door deze vereniging kwamen de oude gemeentewapens te vervallen.

Historisch gezien is Dommelen een jong dorp. De vroegste vermelding kan via archivalia worden bepaald op vóór 1298 (de kerk) en de oudste exacte vermelding ligt verborgen in een persoonsnaam: Godefridus Gobe van Domelle, die op 9 januari 1311 in een oorkonde optreedt. Daarna volgt in 1331 de vermelding van de 'paal van Dommelen', een van de grenspalen van de gemeenschappelijke gronden van Bergeijk en Westerhoven. In of kort ná 1312 wordt onder Dommelen een leengoed van de hertog van Brabant genoemd: 12 bunder land en beemden, een hofstad en een (water)molen met visserij. Dit leengoed was gelegen aan de weg van de kerk naar de watermolen. Dateert de oudste vermelding van het kerkgebouw van vóór 1298, van een parochie is voor het eerst sprake circa 1340. De kerk van Dommelen is een dochterkerk van de kerk van Bergeijk en behoorde tot het dekenaat Hilvarenbeek. De kerkpatroon is Sint Martinus. In 1569-1571 is sprake van een kerk met kerkhof en klokhuis.

Dommelen behoorde tot de schepenbank, de cijnskring en het gruitgebied van Eersel en is dus vermoedelijk in 1203 aan de hertog van Brabant gekomen, toen deze het rechtsgebied van de Kempen verwierf.

Samen met Bergeijk, Westerhoven, Riethoven, Borkel en Schaft gaat Dommelen vanaf 1468 tot de hertogelijke schepenbank van Bergeijk behoren. Deze situatie blijft bestaan tot mr. Hubrecht van der Clusen, heer van Waalre, Valkenswaard en Aalst op 18 juli 1561 de hoge, middelbare en lage heerlijkheid van Dommelen, met de warande, voor 290 pond koopt 'in

pandschap tot een vol leen'. Daarnaast komt Van der Clusen in het bezit van het hiervoor genoemde Brabantse leengoed, dat in 1569 wordt omschreven als: huis, schuur en klein huisje, met de korenmolen en (onder Valkenswaard) de oliemolen, beide gelegen op de Dommel, alsmede landerijen.

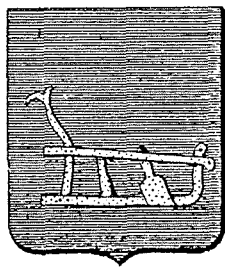
Door de verpanding van de heerlijkheid in 1561 werd Dommelen uit de schepenbank van Bergeijk gelicht en kreeg het dorp een eigen schepenbank. Dat bleef ook zo toen de heerlijkheid in 1658 werd 'gelost' door de Staten-Generaal.

Het oudst bekende zegel van de Dommelse schepenbank hangt aan een oorkonde van 15 april 1578 en toont ons binnen het randschrift Sint Martinus te paard en het familiewapen Van der Clusen: in het eerste en vierde kwartier in zwart drie gestengelde en gebladerde eikels van goud en in het tweede en derde kwartier in blauw drie gouden sterren.

Het zegel van 1602

In 1602 wordt een nieuw zegelstempel gesneden met een identieke voorstelling als het eerste en met het randschrift: .S.SCABIN.DE.DONMELE. 1602.

Het gemeentewapen 1818-1934

Riethoven

Het stempel van 1602 blijft (met onderbreking in de Bataafse en Franse tijd) tot 1815 in gebruik. In de Franse tijd werd met zekerheid een stempel met de gekroonde adelaar gebruikt.

Naar aanleiding van de oproep van de Hoge Raad van Adel in de Staatscourant van 5 januari 1815, schrijft burgemeester J. Keunen op 8 maart van dat jaar aan de gouverneur der provincie dat hij een aftekening van het wapen van de gemeente toezendt, voorstellende 'St. Martin, den patroon van de Gilde of Schutterije'. Over de oorsprong van het wapen kan hij geen andere mededeling doen dan dat het wapen vanaf 1605 in gebruik is geweest. Hij verzoekt dan ook bevestiging van dit wapen. Dat de burgemeester 1605 i.p.v. 1602 las is niet zo verwonderlijk omdat de 2 in het randschrift staat geschreven als een Z.

Het gemeentewapen 1819-1933

De Hoge Raad van Adel bevestigt op 10 november 1819 de gemeente Dommelen in het bezit van het volgende wapen: zijnde een schild van lazuur, beladen met St. Maarten van goud.

Waarom de gemeente pas op 10 november 1819 in het bezit van het wapen werd bevestigd en niet op 16 juli 1817, zoals zovele andere, is niet bekend. Andere brieven buiten genoemde brief van 8 maart 1815 zijn immers niet bekend. Waarom het gemeentewapen van 1819 slechts de Heilige Martinus vertoont en niet het wapen Van der Clusen blijkt uit de afdruk die de burgemeester in 1815 toezond: deze was zo slecht dat iemand zonder kennis van de lokale situatie hier geen duidelijke aftekening van kon maken. Het gemeentewapen van Dommelen is vervallen op 1 januari 1934, toen deze gemeente met Valkenswaard en Borkel en Schaft werd samengevoegd tot de huidige gemeente Valkenswaard.

Vermoedelijk komt de oudste vermelding van de naam Riethoven voor in het Latijnsboek, een leenregister van de hertog van Brabant dat begint in 1312 en doorloopt tot ca. 1350. Riethoven wordt hier genoemd als een van de plaatsen die onder het gruitgebied van Eersel vielen. Meer zekerheid hebben wij echter over het jaar 1326, toen Albert, priester van de parochiekerk van Bergeijk ten gunste van de abdij van Tongerlo verklaarde geen recht te hebben op o.m. de tienden van Riethoven. Deze abdij bezat een deel van de tienden ter plaatse. Het andere deel behoorde aan de abdij van St. Jacob te Luik, die ter plaatse ook cijnsrechten bezat. Daar de hertogelijke rentmeester ca. 1298 de gemene gronden verkocht aan de naburen van Broekhoven en van Riethoven, moeten wij er vanuit gaan dat de grondheerlijkheid in handen was van de hertog van Brabant.

De parochie Riethoven behoorde tot het dekenaat Hilvarenbeek en wordt in 1392 als zodanig genoemd. Van een pastoor ('persoon') van Riethoven wordt al in 1368 gesproken. De kerk was een appendix (= dochterkerk) van de kerk van Bergeijk, waardoor het patronaatsrecht in handen was van de pastoor van Bergeijk. Behalve de reeds genoemde abdijen van Tongerlo en Sint Jacob te Luik bezat ook de abdij van Echternach cijnsen onder Riethoven ter plaatse Broekhoven. De abdij van Postel bezat er renten en cijnsen. Het bezit van de abdij van Echternach kan o.i. worden gezien als oorspronkelijk behorend aan het domein Waalre. Uit het land onder Broekhoven wordt in later tijd een voogdschot betaald, d.w.z. goederen in natura, die oorspronkelijk toekwamen

aan de voogd van de abdij bij diens bezoek ter plaatse, meestal tweemaal per jaar. In hoeverre dit Echternachse bezit samenhangt met het patronaat van de kerk van Riethoven, Sint Willibrord, is niet duidelijk.

De windmolen, genoemd in 1479, was in particulier bezit. De watermolen op de Keersop met de visserij en bijbehorende beemden, was een leengoed van de heer van Herlaer. Deze heer bezat ook een goed te Broekhoven en nog wat landerijen. In hoeverre deze leengoederen samenhangen met de voogdij van Echternach, die door de Van Herlaers werd uitgeoefend, is eveneens niet duidelijk. De algemene indruk wordt in ieder geval gewekt dat het grondgebied van Riethoven aanvankelijk binnen de invloedssfeer van de abdijen van Sint Jacob (zuidelijk gedeelte) en van Echternach (noordelijk gedeelte) viel. Later dringen ook de abdijen van Tongerlo en Postel hier binnen of nemen goederen en/of rechten over van de eerste twee abdijen. De heerlijke rechten zijn vermoedelijk, zoals op veel plaatsen in de Kempen, in 1203 aan de hertog van Brabant gekomen. Het

Het wapen uit 1818

Riethoven

Vermoedelijk komt de oudste vermelding van de naam Riethoven voor in het Latijnsboek, een leenregister van de hertog van Brabant dat begint in 1312 en doorloopt tot ca. 1350. Riethoven wordt hier genoemd als een van de plaatsen die onder het gruitgebied van Eersel vielen. Meer zekerheid hebben wij echter over het jaar 1326, toen Albert, priester van de parochiekerk van Bergeijk ten gunste van de abdij van Tongerlo verklaarde geen recht te hebben op o.m. de tienden van Riethoven. Deze abdij bezat een deel van de tienden ter plaatse. Het andere deel behoorde aan de abdij van St. Jacob te Luik, die ter plaatse ook cijnsrechten bezat. Daar de hertogelijke rentmeester ca. 1298 de gemene gronden verkocht aan de naburen van Broekhoven en van Riethoven, moeten wij er vanuit gaan dat de grondheerlijkheid in handen was van de hertog van Brabant.

De parochie Riethoven behoorde tot het dekenaat Hilvarenbeek en wordt in 1392 als zodanig genoemd. Van een pastoor ('persoon') van Riethoven wordt al in 1368 gesproken. De kerk was een appendix (= dochterkerk) van de kerk van Bergeijk, waardoor het patronaatsrecht in handen was van de pastoor van Bergeijk. Behalve de reeds genoemde abdijen van Tongerlo en Sint Jacob te Luik bezat ook de abdij van Echternach cijnsen onder Riethoven ter plaatse Broekhoven. De abdij van Postel bezat er renten en cijnsen. Het bezit van de abdij van Echternach kan o.i. worden gezien als oorspronkelijk behorend aan het domein Waalre. Uit het land onder Broekhoven wordt in later tijd een voogdschot betaald, d.w.z. goederen in natura, die oorspronkelijk toekwamen

aan de voogd van de abdij bij diens bezoek ter plaatse, meestal tweemaal per jaar. In hoeverre dit Echternachse bezit samenhangt met het patronaat van de kerk van Riethoven, Sint Willibrord, is niet duidelijk.

De windmolen, genoemd in 1479, was in particulier bezit. De watermolen op de Keersop met de visserij en bijbehorende beemden, was een leengoed van de heer van Herlaer. Deze heer bezat ook een goed te Broekhoven en nog wat landerijen. In hoeverre deze leengoederen samenhangen met de voogdij van Echternach, die door de Van Herlaers werd uitgeoefend, is eveneens niet duidelijk. De algemene indruk wordt in ieder geval gewekt dat het grondgebied van Riethoven aanvankelijk binnen de invloedssfeer van de abdijen van Sint Jacob (zuidelijk gedeelte) en van Echternach (noordelijk gedeelte) viel. Later dringen ook de abdijen van Tongerlo en Postel hier binnen of nemen goederen en/of rechten over van de eerste twee abdijen. De heerlijke rechten zijn vermoedelijk, zoals op veel plaatsen in de Kempen, in 1203 aan de hertog van Brabant gekomen. Het

Het wapen uit 1818

dorp behoorde aanvankelijk tot de schepenbank van Eersel (1312), vanaf 1468 tot die van Bergeijk, waarin het dorp tot 1810 participeerde. Zodoende heeft het dorp geen eigen wapen gekend. Niet onmogelijk is dat het wapen van Martinus Bouwens, uit Riethoven (1512-1583),

Het thans door de gemeente gevoerde wapen (1945-heden)

eerste bisschop van Ieper, een aanwijzing is naar het ter plaatse bekende 'dorpswapen' ('in blauw drie rietstengels van zilver').

Het is in ieder geval duidelijk dat de dorpsymbolen vóór 1810 gelijk zijn aan die van Eersel (vóór 1468) en van Bergeijk (ná 1468). 'Om redenen dat het dorp voorheen met die van Bergeijk, Westerhoven, Borkel en Schaft één schepenbank uitmaakte die gezamenlijk één wapen voerde,' stelt de burgemeester op 3 maart 1815 voor de H. Willibrordus (de patroon der gemeente), in zijn bisschoppelijk gewaad zoals men hem gewoonlijk ziet afgebeeld, als wapen te mogen gaan voeren. Op 14 oktober 1818 wordt door de Hoge Raad van Adel dan ook het vol-

gende wapen verleend: 'van lazuur, beladen met het beeld van St. Willebrordus van goud.'

Dit wapen wordt sindsdien door de gemeente gevoerd. Door het verloren gaan van het originele diploma, werd in 1945 een kopie van dit diploma aan de gemeente verstrekt, waarop de tekening iets afwijkt van het origineel.

Evenals bij Westerhoven kan worden gesteld dat dit gemeentewapen noch historisch, noch heraldisch verantwoord is. Ook hier kan men bij vernieuwing van het wapen de H. Willibrordus behouden door hem als schildhouder te laten fungeren van een wapen, waarin de ligging binnen Kempenland (de drielingsbalken) en de symboliek van het dorp (de rietstengels) of bijv. de relatie met de abdij van Echternach of Sint Willibrord (het Kruis) tot uitdrukking komen.

Het wapendiploma voor de gemeente Hoogeloon van 28 september 1819. (Streekarchief regio Eindhoven-Kempenland).

De taol

Van aa